

Міністерство внутрішніх справ
Донецький державний університет внутрішніх справ

**Центральноукраїнський вісник
права та публічного управління**

**Central Ukrainian Journal of Law
and Public Management**

Випуск 4

Issue 4

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

Головний редактор:

Вітвіцький Сергій Сергійович, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, ректор, Донецький державний університет внутрішніх справ, Україна

Заступник головного редактора:

Кузьменко Сергій Георгійович, доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри цивільного, трудового права та права соціального забезпечення факультету № 4, Донецький державний університет внутрішніх справ, Україна

Відповідальний секретар:

Буга Ганна Сергіївна, доктор юридичних наук, доцент, начальник відділу організації наукової роботи, Донецький державний університет внутрішніх справ, Україна

Члени редакційної колегії:

Баштанник Віталій Володимирович, доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри державного управління і місцевого самоврядування, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», Україна

Веселов Микола Юрійович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри державно-правових дисциплін факультету № 2 Криворізького навчально-наукового інституту, Донецький державний університет внутрішніх справ, Україна

Антоніна Дякона, доктор економічних наук, професор, проректор з інновацій та розвитку, начальник відділу маркетингу, Університет прикладних наук ISMA, Рига, Латвія

Колеснік Тетяна Володимирівна, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного, трудового права та права соціального забезпечення дисциплін факультету № 4, Донецький державний університет внутрішніх справ, Україна

Кононенко Тетяна Володимирівна, доктор філософських наук, професор, професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1, Донецький державний університет, Україна

Копотун Ігор Миколайович, доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем запобігання кримінальним правопорушенням факультету № 3, Донецький державний університет внутрішніх справ, Україна

Липовська Наталія Анатоліївна, доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри державного управління і місцевого самоврядування, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», Україна

Макаренко Олександр Юрійович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри правоохоронної діяльності та поліцейської факультету № 1 Криворізького навчально-наукового інституту, Донецький державний університет внутрішніх справ, Україна

Марова Світлана Феліксівна, доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри державно-правових дисциплін та публічного управління факультету № 4, Донецький державний університет внутрішніх справ, Україна

Мінченко Дар'я Анатоліївна, кандидат юридичних наук, магістр Лондонського університету Queen Mary, адвокат, начальник відділу міжнародних зв'язків, доцент кафедри цивільного права, Національний університет «Одеська юридична академія», Україна

Северінова Олександра Борисівна, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри державно-правових дисциплін та публічного управління факультету № 4, Донецький державний університет внутрішніх справ, Україна

Хожило Ірина Іванівна, доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри державного управління і місцевого самоврядування, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», Україна

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Донецького державного університету внутрішніх справ
Протокол № 8 від 28.12.2023

Журнал засновано у 2022 році. Науковий журнал «Центральноукраїнський вісник права та публічного управління» зареєстровано в Національній раді України з питань телебачення і радіомовлення (Рішення №1415 від 16.11.2023 р. Ідентифікатор медіа R 30-1958).
Періодичність: 4 рази на рік.

Офіційний сайт видання: cuj.dnuvs.ukr.education

Відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України від 27 квітня 2023 року № 491 (додаток 3) науковий журнал «Центральноукраїнський вісник права та публічного управління» включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») зі спеціальностей 081 – Право, 281 – Публічне управління та адміністрування.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN 2786-8249 (Print)
ISSN 2786-8257 (Online)

© Оформлення «Видавничий дім «Гельветика», 2023
© Донецький державний університет внутрішніх справ, 2023

ЗМІСТ

Більчук Олександр Андрійович ЗНАЧЕННЯ НОРМ АДМІНІСТРАТИВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ЩОДО ПРИМУСОВОГО ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ І РІШЕНЬ ІНШИХ ОРГАНІВ.....	5
Джуза Олександр Миколайович, Сюравич Валерій Григорович ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ ФАКТОРІВ ВІКТИМІЗАЦІЇ ДІТЕЙ І ЗАПОБІГАННЯ ПСИХІЧНОМУ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ.....	12
Довга Маргарита Олександрівна, Самілик Людмила Олексіївна ШЛЮБНИЙ ДОГОВІР В УКРАЇНІ: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ УКЛАДАННЯ ТА АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ.....	19
Мондриївський Валентин Миколайович ОСОБЛИВОСТІ КЛАСИФІКАЦІЇ НОТАРІАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ.....	30
Полосенко Ксенія Василівна СУБ'ЄКТИ СОЛІДАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ПРОЦЕДУРІ «СКВІЗ-АУТ».....	36
Свистунова Олена Вікторівна СУТНІСТЬ ТА ОЗНАКИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ.....	42
Труш Олександр Олегович, Василенко Денис Васильович ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ У СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ.....	49

CONTENTS

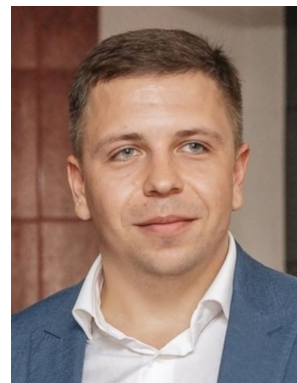
Bilchuk O. A. SIGNIFICANCE OF THE NORMS OF ADMINISTRATIVE LEGISLATION IN THE IMPLEMENTATION OF THE STATE POLICY OF UKRAINE REGARDING THE FORCED EXECUTION OF COURT DECISIONS AND DECISIONS OF OTHER AUTHORITIES.....	5
Dzhuzha O. M., Siuravchyk V. H. CHARACTERIZATION OF THE MAIN FACTORS OF CHILD VICTIMIZATION AND PREVENTION OF MENTAL DOMESTIC VIOLENCE.....	12
Dovga M. O., Samilyk L. O. MARRIAGE CONTRACT IN UKRAINE: PRACTICAL ASPECT OF CONCLUSION AND ANALYSIS OF COURT PRACTICE.....	19
Mondriivsky V. M. FEATURES OF THE CLASSIFICATION OF NOTARY PROCEEDINGS.....	30
Polosenko K. V. SOLIDARY LIABILITY SUBJECTS IN THE “SQUEEZE-OUT” PROCEDURE.....	36
Svistunova O. V. THE ESSENCE AND SIGNS OF THE CONSTITUTIONAL RIGHT OF A MAN AND CITIZEN TO SOCIAL PROTECTION.....	42
Trush O. O., Vasylenko D. V. INFORMATION-ANALYTICAL ACTIVITY IN THE SYSTEM OF PUBLIC ADMINISTRATION.....	49

УДК 352/354-043.5(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/cuj-2023-4-1>**Більчук Олександр Андрійович**аспірант кафедри адміністративного права,
процесу та адміністративної діяльності

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ORCID: 0009-0009-7845-3724

ЗНАЧЕННЯ НОРМ АДМІНІСТРАТИВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ЩОДО ПРИМУСОВОГО ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ І РІШЕНЬ ІНШИХ ОРГАНІВ

У статті на основі аналізу чинного законодавства, наявних наукових, публіцистичних і методичних джерел, у тому числі зарубіжного досвіду, зроблено спробу з'ясувати сутність і значення норм адміністративного законодавства в реалізації державної політики України у сфері примусового виконання судових рішень і рішень інших органів.

Визначено ключові передумови потреби у вжитті заходів реалізації державної політики у сфері примусового виконання судових рішень і рішень інших органів.

Висвітлено характерні недоліки чинного законодавства, що негативно впливають на створення ефективної моделі примусового виконання рішень судів та інших органів.

Обґрунтовано недоцільність кодифікації законодавства у сфері примусового виконання судових рішень і рішень інших органів.

Підкреслено значення адміністративного законодавства у сфері формування та реалізації державної політики примусового виконання судових рішень, що полягає у: забезпеченні порядку та законності в діяльності органів державної виконавчої служби та приватних виконавців, встановленні правил і процедур, яких повинні дотримуватися під час примусового виконання судових рішень і рішень інших органів; захисті прав та інтересів громадян і організацій; визначенні процедур оскарження рішень і дій органів державної виконавчої служби та приватних виконавців; реалізації функцій держави щодо відновлення та захисту порушених прав та інтересів, відшкодування завданих збитків і неухильного дотримання та виконання судового рішення та рішення інших юрисдикційних органів.

Ключові слова: адміністративно-правове забезпечення, адміністративне законодавство, державна політика, напрями реалізації державної політики, примусове виконання судових рішень і рішень інших органів, нормативно-правовий акт.

Bilchuk O. A. SIGNIFICANCE OF THE NORMS OF ADMINISTRATIVE LEGISLATION IN THE IMPLEMENTATION OF THE STATE POLICY OF UKRAINE REGARDING THE FORCED EXECUTION OF COURT DECISIONS AND DECISIONS OF OTHER AUTHORITIES

In the article, based on the analysis of current legislation, available scientific, journalistic and methodical sources, including foreign experience, an attempt is made to clarify the essence and significance of the norms of administrative legislation in the implementation of the state policy of Ukraine in the field of enforcement of court decisions and decisions of other bodies.

The key prerequisites for the need to take measures to implement state policy in the field of enforcement of court decisions and decisions of other bodies have been determined.

The characteristic shortcomings of the current legislation, which negatively affect the creation of an effective model of enforcement of decisions of courts and other bodies, are highlighted.

The impracticality of codifying legislation in the field of enforcement of court decisions and decisions of other bodies is justified.

The importance of administrative legislation in the field of formation and implementation of the state policy of enforcement of court decisions is emphasized, which consists in: ensuring order and legality in the activities of

state executive service bodies and private executors, establishing rules and procedures that must be followed in the enforcement of court decisions and decisions of other bodies ; protection of the rights and interests of citizens and organizations; determination of procedures for appealing decisions and actions of state executive service bodies and private executors; implementation of the functions of the state regarding the restoration and protection of violated rights and interests, compensation for damages and strict compliance and implementation of court decisions and decisions of other jurisdictional bodies.

Key words: *administrative and legal support, administrative legislation, state policy, directions of state policy implementation, enforcement of court decisions and decisions of other bodies, normative legal act.*

Вступ. Проблема ефективної реалізації примусового виконання судових рішень і рішень інших органів не має суто правового характеру й не може бути вирішена виключно юридичними засобами, оскільки значною мірою відображає сучасну економічну та політичну ситуацію в країні, тенденції реалізації державної політики примусового виконання рішень у сферах адміністративної, цивільної та іншої юрисдикції. Звичайно, будь-яка реформа й нагальні інституційні та правові зміни вимагають належного механізму правового регулювання суспільних відносин з урахуванням правозастосовної практики та можливості якісно впливати на поведінку певної групи осіб. Отже, право, не виражене в діях його суб'єктів (навіть і не підтвержене судовими або іншими юрисдикційними актами) по суті не має сенсу, адже не відображає тих закономірних процесів, на реалізацію яких воно спрямоване. Стан правового забезпечення виконавчого провадження безпосередньо відображає можливість чи неможливість ефективної реалізації норм права в забезпеченні механізму примусового виконання рішень судів та інших органів, адже за негативного результату дискредитується сама ідея правосуддя або досягнення мети адміністративно-юрисдикційної діяльності.

Створення дієвої та ефективної нормативно-правової бази, спроможної забезпечити в ній правопорядок, є одним з найважливіших засобів реалізації державної політики України у сфері примусового виконання судових рішень і рішень інших органів. Водночас недоліки та прогалини чинного законодавства заважають ефективній реалізації громадянами гарантованого Конституцією України права кожного на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів дер-

жавної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, що забезпечується державою через обов'язковість виконання таких рішень у визначеному законом порядку як одну з основних засад сучасного судочинства.

Ускладнення на сьогодні реалізації державою належного гарантування виконання судових рішень і виконавчих документів, наявність правозастосовних колізій призводить до того, що значний масив суспільних відносин у сфері примусового виконання судових рішень і рішень інших органів залишається поза межами дії норм права або відповідним чином нерегламентований.

Стан дослідження проблеми. Проблема невиконання судових рішень та рішень інших органів і посадових осіб для України не нова як в теоретичному, так і праксеологічному аспектах. Важливі аспекти її правового урегулювання досліджувалися багатьма відомими правниками, зокрема, слід згадати наукові праці В. Б. Авер'янова, А. М. Авторгова, В. М. Бевзенка, О. І. Безпалової, Ю. П. Битяка, І. Л. Бородіна, Р. В. Ігоніна, О. В. Ісаєнкова, В. С. Каменкова, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова, А. Т. Комзюка, О. В. Кузьменко, Д. М. Лук'янця, П. В. Макушева, Р. С. Мельника, Т. П. Мінки, Р. В. Миронюка, В. П. Мороз, О. М. Музичука, А. О. Собакаря, М. М. Тищенко, О. С. Юніна й інших вчених. Разом із тим недостатня систематизованість «виконавчого» законодавства, наявність у ньому прогалин і суперечностей, застарілих норм і неоднозначних формулювань породжує труднощі у правозастосуванні, актуалізує проблему нормативно-правового забезпечення розвитку законодавства у сфері примусового виконання судових рішень і рішень інших органів.

Мета статті полягає у з'ясуванні сутності та значення норм адміністративного законодавства в реалізації державної політики України у сфері примусового виконання судових рішень і рішень інших органів.

Виклад основного матеріалу. Ефективність механізму правового регулювання виконання рішень судів та інших органів безпосередньо залежить від того, наскільки грамотно визначено цілі регулювання та наскільки оптимально підібрано засоби для їх досягнення. Наразі ключовими передумовами потреби у вжитті заходів реалізації державної політики у сфері примусового виконання судових рішень і рішень інших органів є:

– неможливість забезпечити реалізацію багатьох положень законодавства з урахуванням наявних соціально-економічних реалій;

– остаточна невизначеність питання про місце виконавчого провадження в системі національного права;

– суттєве спотворення в бік захисту інтересів боржника у виконавчому провадженні;

– переважний захист у виконавчому провадженні інтересів держави як стягувача порівняно з іншими подібними суб'єктами, нерівність правового захисту різних видів власності;

– недосконалість виконавчих процедур, які повинні диференціюватися залежно від виду виконавчих документів, суб'єктів виконання судових рішень і рішень інших органів, об'єктів стягнення;

– остаточна невиробленість процедур реалізації судових рішень і рішень інших органів;

– прогалини в регулюванні правового статусу органів державної виконавчої служби (державних виконавців) і передбачених законом приватних виконавців, недосконалість організаційного оформлення та стимулювання діяльності виконавців, співвідношення повноважень судових інстанцій у виконавчому провадженні;

– нерозв'язаність багатьох питань адміністративно-правового забезпечення примусового виконання судових рішень і рішень інших органів, як-от у частині: визначення остаточного переліку підстав для зупинення

вчинення виконавчих дій, переліку строків провадження; забезпечення цифровізації взаємодії виконавця та банку для швидкого арешту коштів боржника; унормування термінології виконавчого провадження та його складових; запровадження автоматизованої системи арешту коштів боржників; скасування певної частини мораторіїв, які забороняють виконувати судові рішення як у процедурі виконавчого провадження, так і в процедурі банкрутства [1];

– недостатність санкцій за невиконання судових рішень і рішень інших органів, що реалізуються у виконавчому провадженні, з урахуванням нових видів суспільних відносин та наявних соціально-економічних і політичних реалій;

– надзвичайно замале коло заходів примусового виконання судових рішень і рішень інших органів, а також заходів забезпечення їх виконання, які доречно було б розширити стосовно юридичних осіб тощо.

Вказане вище переконує у необхідності забезпечення належного правового регулювання заходів, спрямованих на формування та реалізацію державної політики у сфері примусового виконання рішень та інших органів.

Власне правове регулювання вчені розглядають як здійснюваний державою за допомогою всіх юридичних засобів владний вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування, закріплення, охорони і розвитку [2, с. 44].

Деякі вчені (І. Р. Голосніченко) правове регулювання вважають частиною правового впливу, його особливим порядком, що відзначається підвищеною чіткістю нормативної регламентації і здійснюється за допомогою специфічних правових засобів: норм права, правовідносин, актів реалізації права [3, с. 89]. Інші (А. Т. Комзюк) вказують, що «це специфічний вплив, який здійснюється правом як особливим нормативним інституційним регулятором. При цьому правове регулювання має цілеспрямований, організаційний, результативний характер і здійснюється за допомогою цілісної системи засобів, що реально виражають саму матерію права як нормативного інституту утворення – регулятора [4, с. 47].

Отже, правове регулювання передбачає встановлення загальнообов'язкових вимог і процедур для об'єктів управління та різних суб'єктів права з метою забезпечення громадського порядку, безпеки, рівності учасників економічних відносин, основ демократичної конкурентності, прав і свобод громадян.

На сьогодні правову основу діяльності суб'єктів адміністративно-правового забезпечення реалізації державної політики у сфері примусового виконання судових рішень і рішень інших органів становлять Конституція України, Закони України «Про виконавче провадження», «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів», міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, інші закони України та нормативно-правові акти, прийняті на їх виконання.

Не менш важливу роль у забезпеченні реалізації державної політики у сфері примусового виконання судових рішень і рішень інших органів відіграють керівні документи міжнародного права, у тому числі Ради Європи, для якої виконання судових рішень стало одним з основних напрямів роботи, адже Європейський суд з прав людини пов'язав його з вимогами права на справедливий судовий розгляд.

Україною, до речі, підписано понад 35 двосторонніх договорів щодо правової допомоги в адміністративних, цивільних, кримінальних і господарських справах, зокрема з Польщею, Чехією, Латвією, Литвою, Угорщиною, Кіпром тощо. У разі винесення рішення судом іноземної держави, з якою діє двосторонній договір, до процесу визнання та виконання застосовуються положення договору. Проте більшість двосторонніх угод не застосовуються до рішень щодо комерційних спорів.

Україна також є стороною п'яти багатосторонніх угод, які прямо чи опосередковано регулюють виконання іноземних судових рішень.

Серед найбільш значущих міжнародних актів, що визначають стандарти примусового виконання, слід назвати Рекомендації Rec (2003) 17 Комітету міністрів Ради Європи «Про примусове виконання» разом із Керів-

ними принципами примусового виконання, Рекомендації Ради Європи щодо примусового виконання: керівництво до застосування (GuideLines on Enforcement CEPEJ 2009), а також проєкт Глобального кодексу примусового виконання, розроблений Міжнародним союзом судових виконавців, що викладений широкому загалу 2015 року [5, с. 4–8].

До речі, про необхідність урахування європейських і міжнародних стандартів примусового виконання рішень судів та інших органів наголошується в п. 2.2. Стандартів та рекомендацій Ради Європи щодо виконавчого провадження, де зазначається, що 9 вересня 2003 р. Комітет Міністрів Ради Європи ухвалив: Рекомендацію Rec (2003) 16 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо виконання рішень адміністративних і судових органів у галузі адміністративного права та Рекомендацію Rec (2003) 17 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо примусового виконання.

Крім цього, Європейською комісією з питань ефективності правосуддя (СКЕП) 17 грудня 2009 р. ухвалено Керівництво з передової практики виконання судових рішень, прийняте на 26-му пленарному засіданні Європейської комісії з ефективності правосуддя (CEPEJ) 10–11 грудня 2015 р. Цей документ не має зобов'язального характеру, але встановлює стандарти виконання судових рішень у цивільних, господарських та адміністративних справах.

Поряд із прецедентною практикою Європейського суду діяльність Ради Європи у цій сфері набула відчутної форми в Рекомендації Rec (2003) 17 Комітету міністрів державам-членам з правозастосування (прийнятої Комітетом міністрів 9 вересня 2003 р. на 851-му засіданні), мета якої полягала в тому, щоб встановити європейські стандарти примусового виконання в цивільному та комерційному судочинстві. Ці рекомендації містять правила, спрямовані на підвищення ефективності процесу правозастосування, і забезпечують загальну основу, на яку державам – членам Ради Європи пропонується посилатися в разі розробки або зміни національного законодавства щодо правозастосування.

Відповідно до названих вище рекомендацій Європейська комісія з ефективності правосуддя до загальної мети сприяння реалізації міжнародно-правових документів Ради Європи додала до списку своїх пріоритетів також примусове виконання судових рішень. Водночас наразі жодна держава – член Ради Європи не дотримується всіх керівних принципів правозастосування в частині виконавчого провадження. У відповідь на це ЄКЕП і, зокрема, його Робоча група з якості правосуддя вирішили зробити новий крок, склавши Керівництво з передової практики правозастосування. Розроблена «ідеальна система правозастосування» призначена для того, щоб надихнути держави – члени Ради Європи працювати над прийняттям у національних правових системах принципів і рішень ефективного примусового виконання судових рішень та рішень інших органів.

Попри всі реформаційні новації щодо створення ефективної моделі примусового виконання рішень судів та інших органів, наразі характерними недоліками чинного законодавства у досліджуваній сфері є:

- відсутність у законодавстві переліку прав та обов'язків приватного виконавця, предметних чи інших обмежень щодо права здійснювати виконання рішень приватним виконавцем;

- відсутність нормативно-визначеного порядку проходження навчання і стажування приватних виконавців;

- неузгодженість між собою окремих норм законодавства, що регулюють порядок звернення стягнення на земельні ділянки у виконавчому провадженні;

- відсутність окремого Закону України «Про виконавців», прийняття якого сприятиме унормуванню діяльності державної виконавчої служби та приватних виконавців, своєчасному, повному й неупередженому виконанню рішень судів та інших органів (посадових осіб), примусове виконання яких передбачено законом, визначити основи організації та діяльності двох видів виконавців, їх завдання, правовий статус, соціальний захист.

Попри оновлення законодавства у сфері примусового виконання рішень судів та

інших органів, не втрачає своєї актуальності й позиція щодо прийняття кодифікованого акта в досліджуваній сфері. Серед вчених не має одностайної позиції як щодо назви кодексу, так і його змістовного наповнення. Такий кодифікований акт науковці (зокрема, Т. Рекуненко) пропонують назвати Виконавчий кодекс України [6, с. 173]. На думку Н. Я. Отчак, прийняття такого документа комплексно регулюватиме адміністративно-юрисдикційну діяльність державних виконавців, призведе до єдиного правового регулювання питань адміністративної відповідальності і зручності правозастосування у сфері виконавчого провадження, відповідатиме правовій традиції держави, коли цілісні види юридичної діяльності регулюються одним кодифікованим законодавчим актом [7, с. 12]. Водночас, на наше переконання, прийняття такого кодифікованого джерела є передчасним і таким, що ще більше ускладнить практику правозастосування норм виконавчого провадження, у тому числі примусового. Загалом недоцільність кодифікації законодавства у сфері примусового виконання судових рішень і рішень інших органів зумовлена такими міркуваннями:

- по-перше, немає єдиного розуміння як природи виконавчого права, так і змісту нормативно-правового акта, який би на сучасному рівні відбивав всю сутність реальної дійсності виконавчого провадження в межах українського законодавства;

- по-друге, надзвичайна «волатильність» цього законодавства, наявність величезної кількості нормативних актів підзаконного регулювання, що охопити одночасним регулюванням апріорі неможливо;

- по-третє, неможливість комплексного вирішення питань примусового виконання судових рішень і рішень інших органів через лише прийняття одного чи кількох кодифікованих законів, навіть і з дотриманням усіх вимог юридичної техніки.

Загалом адміністративне законодавство спрямоване на регулювання суспільних відносин у сфері примусового виконання рішень судів та інших органів. Воно являє собою систему норм, правил і стандартів, що регулю-

ють завдання органів державної виконавчої служби та приватних виконавців, спрямовані на своєчасне, повне й неупереджене виконання рішень, примусове виконання яких передбачено законом. Значення адміністративного законодавства в цьому сенсі полягає у: забезпеченні порядку та законності в діяльності органів державної виконавчої служби та приватних виконавців, встановленні правил і процедур, яких повинні дотримуватися під час примусового виконання судових рішень і рішень інших органів; захисті прав та інтересів громадян та організацій; визначенні процедур оскарження рішень і дій органів державної виконавчої служби та приватних виконавців; реалізації функцій держави щодо відновлення та захисту порушених прав та інтересів, відшкодування завданих збитків і неухильного дотримання та виконання судового рішення та рішення інших юрисдикційних органів.

Висновок. Таким чином, адміністративно-правові норми посідають особливе місце у формуванні та реалізації державної полі-

тики у сфері примусового виконання судових рішень і рішень інших органів, що обумовлюється колом тих суспільних відносин, які підлягають упорядкуванню, охороні та розвитку відповідно до об'єктивних потреб суспільства та держави. Адміністративно-правові норми займають провідне місце в системі регулювання управлінських відносин, встановлюючи загальну програму поведінки учасників формування та реалізації державної політики у сфері примусового виконання судових рішень і рішень інших органів шляхом надання їм суб'єктивних прав і встановлення відповідних юридичних обов'язків.

Подальші дослідження будуть спрямовані на вироблення ефективного адміністративно-правового механізму реалізації державної політики у сфері примусового виконання судових рішень і рішень інших органів, основне значення в якому приділятиметься адміністративно-правовим нормам як складовим елементам, покликаним забезпечити організованість, стабільність, визначеність відносин у цій важливій сфері суспільного життя.

Література

1. Реформа виконавчого провадження & розбудова правової держави – мрія чи реальність? URL: <https://uba.ua/ukr/news/7716> (дата звернення 20.11.2023).
2. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посібник. Львів : Край, 2007. 188 с.
3. Голосніченко І. П. Попередження корисливих проступків засобами адміністративного права. Київ : Вища школа, 1991. 207 с.
4. Комзюк А. Т. Заходи адміністративного примусу в правоохоронній діяльності міліції: поняття, види та організаційно-правові питання реалізації: монографія / за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. 336 с.
5. Щербак С. В. Щодо стандартів справедливості у виконавчому процесі України. Проблеми теорії і практики виконання рішень судів та інших органів : зб. наук. пр. / за ред. Ю. В. Білоусова. Хмельницький : ФОП Мельник А. А., 2019. 296 с.
6. Рекуненко Т. Виконавче провадження у справах про адміністративні правопорушення / Т. Рекуненко. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 5. С. 170–174.
7. Отчак Н. Я. Правове забезпечення виконавчого провадження у справах про адміністративні правопорушення: автор. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Львів, 2012. 18 с.

References

1. Reforma vykonavchoho provadzhenia & rozbudova pravovoi derzhavy — mriia chy realist? [Reform of judicial proceedings & development of the rule of law — dream or reality] Retrieved from: <https://uba.ua/ukr/news/7716> [in Ukrainian].
2. Rabinovych, P.M. (2007). *Osnovy zahalnoi teorii prava ta derzhavy [The basis of the daring theory of law and the state]*. Lviv: Krai [in Ukrainian].
3. Holosnichenko, I.P. (1991). *Poperedzhennia koryslyvykh prostupkiv zasobamy administratyvnoho prava [Prevention of selfish misconduct by means of administrative law]*. Kyiv [in Ukrainian].
4. Komziuk, A.T. (2002). *Zakhody administratyvnoho prymusu v pravookhoronni diialnosti militsii: poniattia, vydy ta orhanizatsiino-pravovi pytannia realizatsii [Measures of administrative coercion in law*

enforcement activities of the police: concepts, types and organizational and legal issues of implementation]. Kharkiv [in Ukrainian].

5. Shcherbak, S.V. (2019). *Shchodo standartiv spravedlyvosti u vykonavchomu protsesi Ukrainy [Regarding standards of justice in the executive process of Ukraine]*. Problemy teorii i praktyky vykonannya rishen sudiv ta inshykh orhaniv – Problems of the theory and practice of implementation decisions of courts and other bodies. Khmelnytskyi [in Ukrainian].

6. Rekunenko, T. (2019). *Vykonavche provadzhennia u spravakh pro administratyvni pravoporushennia [Executive proceedings in cases of administrative offenses]*. *Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, economy and law*, 5, 170–174 [in Ukrainian].

7. Otchak, N.Ia. (2012). *Pravove zabezpechennia vykonavchoho provadzhennia u spravakh pro administratyvni pravoporushennia [Legal support for windowed proceedings in cases of administrative offenses]*. *Extended abstract of candidate's thesis*. Lviv [in Ukrainian].

УДК 343.851:343.6 (477) (045)

DOI <https://doi.org/10.32782/cuj-2023-4-2>**Джу́жа Олександр Миколайович**

доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу
організації наукової діяльності та
захисту прав інтелектуальної власності
Національної академії внутрішніх справ
ORCID: 0000-0003-1347-4937

Сюравчик Валерій Григорович

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник наукової лабораторії
з проблем превентивної діяльності та запобігання корупції
Навчально-наукового інституту № 3
Національної академії внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-6376-779X

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ ФАКТОРІВ ВІКТИМІЗАЦІЇ ДІТЕЙ І ЗАПОБІГАННЯ ПСИХІЧНОМУ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

У статті висвітлено деякі питання причин та умов віктимності та віктимізації дітей, зокрема вплив війни на сімейне виховання дітей, порушень емоційно-психологічного статусу батьків на формування особистості дітей. Зазначено мотиви, які можуть спонукати одного із членів сім'ї підштовхувати його до розвитку системи патологічних ролей у сім'ї, що призводить до віктимізації дітей. Проаналізовано залежність формування віктимності та віктимізації дітей через такі порушення внутрішньосімейних відносин, як симбіоз і депривація. Розкривається вплив соціальної та психологічної депривації в сімейному вихованні на формування дитини, а також заходи запобігання жертвам сімейного насильства за допомогою комплексної соціально-правової підтримки та соціальної роботи із сім'ями.

Висновки. Таким чином, усі форми, методи та техніки роботи фахівців щодо запобігання психічному домашньому насильству будуються так, щоб дати жертві насильства можливість зрозуміти, що ніхто не намагається применшувати значення її труднощів і проблем, але саме в них, цих труднощах та проблемах можна і потрібно шукати та знаходити засоби для покращення свого становища. Тим самим обстежуваного спонукують до пошуку власних ресурсів зміни, у яких постає як його минуле, так і майбутнє, як спогади, так і яви, що допомагає шукати відповіді щодо проблеми в особистому досвіді.

Ключові слова: віктимність і віктимізація дітей, сімейне виховання, емоційно-психологічний статус, симбіоз, війна, соціальна та психологічна депривація.

Dzhuzha O. M., Siuravchik V. H. CHARACTERIZATION OF THE MAIN FACTORS OF CHILD VICTIMIZATION AND PREVENTION OF MENTAL DOMESTIC VIOLENCE

The article highlights some issues of the causes and conditions of child victimization and victimization, in particular, the influence of family upbringing of children, violations of the emotional and psychological status of parents on the formation of children's personality. Motives that can prompt one of the family members to push him to develop a system of pathological roles in the family, which leads to the victimization of children, are indicated. The dependence of the formation of victimhood and victimization of children due to such violations of intra-family

relations as symbiosis and deprivation was analyzed. The influence of social and psychological deprivation in family upbringing on the formation of a child is revealed, as well as measures to prevent victims of family violence with the help of complex socio-legal support and social work with families.

Conclusion. *Thus, all the forms, methods and techniques of the work of specialists in the prevention of mental domestic violence are built in such a way as to give the victim of violence the opportunity to understand that no one is trying to minimize the importance of his difficulties and problems, but it is in them that these difficulties and problems can and should be sought and find means to improve their situation. In this way, the examinee is encouraged to search for his own resources of change, in which both his past and future appear, both memories and imagination, helps to find answers to the problem in personal experience.*

Key words: *victimization and victimization of children; family upbringing; emotional and psychological status; symbiosis; social and psychological deprivation.*

У спеціальній, зокрема кримінологічній, літературі розглядається класифікація стилів сімейного виховання дітей, вказується, який тип батьківського відношення сприяє виникненню тієї чи іншої аномалії розвитку, у тому числі й віктимності [1, с. 305–306].

Віктимність і віктимізація дітей у межах сімейної структури найчастіше пов'язані з психічними особливостями батьків, які впливають на емоційне становлення дитини. До таких особливостей належать специфіка взаємодії батьків із дітьми, що ґрунтується на порушеннях емоційно-психологічного статусу батьків, а це:

– гіперопіка матері, заснована на переживанні, тривожності, почутті самотності, що веде до формування в дитини невпевненості у своїх силах, тривоги, неадекватної оцінки того, що відбувається;

– незадоволеність власним життям, нервові зриви, жорстке поводження, фізичне покарання, зауваження та крики, що компенсують нервову напругу батьків;

– психопатологія батьків, що призводить до спотворення міжособистісних відносин, жорсткого психічного, а найчастіше і фізичного поводження з дітьми [2, с. 96–97];

– особистісні особливості матерів (депресія, низька самооцінка, жертвовність, нарцисизм, імпульсивність), що через механізм ідентифікації призводять до формування характерного стилю особистісного реагування дитини;

– емоційні порушення організації сім'ї, недостатня емоційна чуйність, тривожність у відносинах, метушня в сімейному укладі;

– низький соціально-економічний статус сім'ї, життєва невлаштованість, економічна

нестабільність, що призводить до віктимізації у сім'ї, а в підлітковому віці – до додаткової віктимізації у рамках підліткової субкультури;

– неповна сім'я, відсутність необхідної соціальної підтримки, що призводить до невротизації та соціальної ізоляції матері, яка проєктує свої почуття на дітей у вигляді жорсткого поводження з ними [3, с. 197–198];

– надзвичайно молодий вік батьків, що супроводжується фінансовими труднощами, низьким рівнем освіти та неадекватними знаннями про дитину, що призводить до ігнорування потреб дитини, її відчуження, до віктимізації;

– особливості стилю сімейного виховання, що формують віктимну особистість;

– розбіжність цінностей сім'ї, абстрактність поняття моралі;

– конфлікти в сім'ї, у тому числі і подружні складнощі, що збільшують ризик інцестуальних відносин [4, с. 1051–1052];

– алкоголізація, наркотизація одного або обох батьків, що призводить до формування залежних відносин, занедбаності дітей, схильності до брутальних відносин [5, с. 97–98];

– залежність між фізичним насильством, інцестуальними випадками алкоголізації та наркотизації сім'ї.

У контексті проблеми формування віктимності має значення вивчення так званих патологічних ролей у сім'ї, тобто міжособистісних ролей, які в силу своєї структури та змісту надають психотравмуючий вплив на її членів. Такі ролі «сімейного цапа-відбувайла», «кумира сім'ї», «хворого» тощо.

Мотиви, які можуть спонукати одного із членів сім'ї підштовхувати його до розвитку системи патологічних ролей, різноманітні.

Це, з одного боку, маскуванню певних особистісних недоліків – прагнення зберегти та захистити всупереч цим недолікам позитивну особистісну самооцінку.

Інший мотив – прагнення задовольнити якісь потреби, якщо це за звичайних умов суперечить моральним уявленням індивіда та всієї сім'ї. Патологічні ролі можуть виникати на основі механізму проєкції як несвідоме наділення іншої людини притаманними цій особі особливостями, рисами та властивостями. Такий вид патологічних ролей часто спостерігається в клініці алкоголізму та наркоманії, і це ролі «рятівника» та «врятованого».

Таким чином, у сім'ї в разі порушення внутрішньосімейних відносин створюється несприятливий фон для емоційного розвитку дитини, і це в кінцевому підсумку може бути джерелом формування генералізованої незадоволеності, тобто сім'я є одним з основних факторів розвитку передумов формування психології жертви.

Найбільшу небезпеку з погляду формування віктимності в підлітків становлять сім'ї, у яких за зовнішнім добробутом ховаються порушення сімейної взаємодії, часто не усвідомлювані її членами. Для таких сімей характерні:

- підвищене емоційне, раниме і болюче ставлення підлітків до своїх батьків та їх проблем. При цьому, якщо в сім'ї домінує сувора мати або грізний батько, то ситуація набуває найбільшої гостроти;

- використання дитини як тиск і маніпуляції подружжя один одним;

- непослідовність у відносинах із дитиною: від максимального прийняття до максимального заперечення;

- незалучення членів сім'ї в життя та справи один одного;

- директивний стиль відносин та емоційне заперечення;

- сплутані відносини й розмиті кордони між поколіннями, коли прабатьки активно втручаються в життя сім'ї, продовжуючи наставляти та виховувати вже дорослих дітей, причому стосовно онуків найчастіше виявляється потурання;

- використання прямих провокацій у поведінці з дитиною;

- занижена оцінка досягнень дитини або негативне ставлення до всіх її дій та вчинків;

- сексуальне насильство;

- схильність до алкоголізму або зловживання кимось із членів сім'ї алкоголем (наркотиками);

- відсутність у найближчому оточенні дитини авторитетного дорослого.

З погляду формування віктимності основними порушеннями внутрішньосімейних відносин вважаються симбіоз і депривація.

Депривація (англ. deprivation) – це психічний стан, коли суб'єкт не має змоги задовольнити деякі свої основні (життєві) психічні потреби достатньою мірою впродовж тривалого часу. Тобто йдеться про втрату чогось такого, що необхідно індивіду для задоволення певних важливих потреб. Це призводить до різних моральних і психологічних відхилень у поведінці та діяльності [6].

У дитинстві проблеми психосоціального розвитку мають більш прямий зв'язок із навколишнім середовищем, ніж в інші вікові періоди. Багато хто, ставши дорослим, має різні відхилення, які впливають на їхню поведінку. Ці тенденції поведінки мають здатність ставати хронічними і часто перетворюються на розлади особи. Довготривалі спостереження вчених засвідчили, що люди з відхиленнями в поведінці зазнають серйозних труднощів у різних життєвих ситуаціях. Ці соціальні ситуації впливають на виникнення соціальної депривації. До таких життєвих ситуацій можна зарахувати:

- припинення з різних причин уже створеного зв'язку між суб'єктом і його соціальним середовищем;

- недостатнє отримання соціальних, почуттєвих, сенсорних стимулів, коли суб'єкт розвивався і жив в умовах соціальної ізоляції.

Схожа ізоляція стосується практично всіх соціальних ситуацій, наприклад: дитину віддають до дитячого садка; зміна персоналу; народження молодших членів сім'ї; перехід суб'єкта з одного закладу до іншого; розлучення батьків; смерть хоча б одного з батьків; призов на службу в армію; вплив на суб'єкта

або його сім'ю економічних, соціокультурних і соціальних чинників. Не випадково сім'ї з низьким економічним або культурним рівнем, асоціальні сім'ї, соціально дискриміновані сім'ї, сім'ї так званих привілейованих осіб, сім'ї переселенців, членство в сектах тощо, природні катастрофи, повені, землетруси, суспільні події, війна, державні катаклізми, евакуація, аномальні травмуючі позиції, на яких були дорослі під час розвитку й виховання дитини, перебування особистості в середовищі людей, які розмовляють іншою мовою, неприйняття групою особистості з якихось причин, тривале перебування в камерах одинокого ув'язнення, фізичні вади (товстий, довгий, низький) тощо.

На розвиток соціальної депривації значною мірою впливає соціально-психологічний стан суспільства, рівень його розвитку та процес соціалізації конкретної особи.

Соціальна депривація – це специфічні відхилення від реальних соціальних норм поведінки і спілкування, які утворилися на основі відсутності певних умов соціалізації та можливостей всебічно засвоювати соціокультурні суспільні цінності. Дослідження свідчать про різний вплив соціальної депривації на поведінку й діяльність людини [6].

У симбіотичних сім'ях практично немає особистих кордонів між членами сім'ї. Проблема тут у відсутності свідомого особистого вибору для цього індивіда та значної кількості зовнішніх очікувань, тому що такі обмеження заважають розкриттю справжнього «Я».

Члени сім'ї «вибудовують гарний фасад», за яким часто ховається нерозуміння і хаос, що існує в «будинку» (у сім'ї). Ця форма синдрому «щасливої сім'ї» утримується лише завдяки так званій загальній угоді «не виносити сміття з хати». У масштабах суспільства подібні сім'ї найчастіше сприймаються як стабільні.

Інша форма «синдрому щасливої сім'ї» – життя в ілюзорному світі.

Наступний підхід, що пояснює формування підвищеної віктимності, що може розглядатися в межах сімейної теорії, – це теорія впливу пережитого в дитинстві насильства.

Більшість психологів і кримінологів зазначили, що результатами пережитого в дитин-

стві сексуального насильства, так званими відставленими ефектами травми, є порушення «Я-кондиції», почуття провини, депресія, труднощі в міжособистісних відносинах і сексуальні дисфункції [7].

Пережите в дитячому віці насильство специфічним чином пов'язане з формуванням прикордонної особистісної структури. Прикордонна особистісна структура – це стійка конфігурація інтрапсихічної організації «Я-відносин», що склалася в патогенних сімейних умовах, зі значущими іншими, в основі якої лежать тотальна психологічна залежність і недиференційованість [8, с. 182].

Таким чином, очевидно, що феномени психологічного насильства, до яких на цей час належать неадекватні батьківські настанови, емоційна депривація та симбіоз, приниження та погрози, словом усе, що руйнує відносини прихильності, або, наприклад, насильно їх фіксують, відіграють анітрохи не менш важливу роль у етіології особистісних розладів та у формуванні віктимності.

Емоційна депривація та емоційний симбіоз не лише виявляють виключно несприятливий вплив на формування образу «Я» та карму світу дитини, а й створюють психологічний баланс, особливу «перцептивну готовність» для інших форм вторгнення, зокрема, фізичного та сексуального характеру.

Незадоволений емоційний голод разом із віктимною особистісною орієнтацією провокує нерозбірливість, психологізацію «всеїдності» у контактах і робить поведінку потенційної жертви провокуючою.

Основні типи спотвореного батьківського відношення – депривація та симбіоз – розглядаються нині як психологічне насильство. Саме вони лягають в основу формування віктимної особистісної орієнтації, яка змушує її власника все життя викликати на себе інші ситуації насильства.

Таким чином, у людей були виявлені єдині системоутворювальні особливості самосвідомості, серед яких:

– низький ступінь внутрішньої цілісності образу «Я» з високою вразливістю і слабкістю меж тілесного образу;

– спеціальні спотворення тілесного «пласта» самосвідомості, специфічно пов'язані з пережитим насильством;

– стратегічно особистісного захисту, що спираються переважно на примітивні захисні механізми, серед яких переважають заперечення, знецінення, що пов'язано з емоційно-дефіцитарним дитячим досвідом.

Будь-яка ситуація насильства навряд чи є випадковою для жертви. Найімовірніше, що вона виявляється підготовленою всією попередньою історією життя дитини і насамперед історією її дитячо-батьківських відносин. Тим більше, що жодна форма насильства не ізольована від тих видів психологічної шкоди, якої завдає патогенне батьківське втручання.

Таким чином, дитяче сімейне насильство є більш складною та багатогранною проблемою, ніж соціальне насильство. Психологу-консультанту доводиться працювати не лише з фактами самого насильства, а й із «вторинними» складовими: почуттями, реальною соціальною та економічною ситуацією. Саме тому допомога жертвам сімейного насильства має бути комплексною, нерідко з підключенням соціально-правової підтримки та соціальної роботи.

Тут, залежно від конкретної мети, виділяють три види консультування:

- 1) інформаційне чи орієнтуюче;
- 2) особистісно-підтримувальне;
- 3) особистісно-змінювальне.

Інформаційне або орієнтуюче консультування спрямоване на надання потрібної психологічної інформації на запит зацікавленого органу, групи осіб, індивіда, а також надання допомоги у виборі шляхів і засобів подолання сімейного насильства.

Мета особистісного підтримувального консультування – допомога у стабілізації особи та зміцнення її захисту.

Особистісно-змінне консультування є найскладнішим етапом і спрямоване на гармонізацію особи через опрацювання й усвідомлення безлічі внутрішніх конфліктів.

Психологічний контакт є результатом спільної з досліджуваною ситуацією клієнтів постановки мети та завдань консультування, а також дій, необхідних для вирішення сімей-

них та внутрішньоособистісних проблем.

Центральне питання, яке обговорюється, – питання ухвалення зацікавленою стороною відповідальності за зміну сімейної ситуації. Хороший контакт і довіра до фахівців допоможуть зміцнити намір активно та послідовно вирішувати проблеми.

Крім психологічного аспекту, до домовленості включаються такі організаційні питання, як тривалість і періодичність зустрічей, а також права й обов'язки сторін.

Основні вимоги до психологічного контакту передбачають взаємну згоду за всіма пунктами, легальність (відсутність порушення закону та відповідних розпоряджень). Предметом обговореного є психологічні зміни. Наприклад, зміни до себе, іншої людини, позбавлення від болючих внутрішніх переживань, пошук і визначення сенсу життя. Договірні зобов'язання власними силами є методикою розвитку впевненості в собі з урахуванням реалістичності та розвитку особистої відповідальності.

На підставі результатів проведених досліджень можна визначити певну ієрархічну модель факторів, що обумовлюють конфліктність сімей, серед яких:

- погіршення і нестабільність соціально-економічного життя в період війни (що зумовлює суперечності між природним бажанням мати дитину і її майбутнім);
- скорочення кількості робочих місць у виробництві та пов'язане із цим безробіття;
- поширення алкоголізму та наркотизму у сфері сімейно-побутових відносин;
- деструктивний вплив деяких засобів масової інформації, насамперед телебачення, пропаганда насильства та жорстокості;
- укорінення в суспільній свідомості цільової установки на індивідуальне виживання, відсутність соціальних цінностей, ідеалів, певний ідеологічний вакуум у суспільстві та криза моралі;
- поширення неформальних (офіційно незареєстрованих) шлюбів, а отже, менший рівень солідарності сім'ї, збільшення кількості розлучень і частки неповних сімей;
- слабка дієвість системи матеріальної допомоги сім'ям, які її потребують, суттєва матеріальна залежність жінок від чоловіків.

До цієї групи чинників можна віднести недоліки роботи державних органів, які зобов'язані здійснювати профілактичний вплив стосовно дисгармонійних сімей.

Останніми роками процедура психолого-віктимологічної програми дедалі частіше використовується як окремий значний етап роботи [9, с. 139–140].

Після відпрацювання психологічної програми в консультуванні слідує етап роботи з проблемою. З досягненням поставлених завдань здійснюється перехід до заключного етапу. Після завершення консультування підбиваються підсумки, промовляються досягнення, обговорюються цілі. Грамотна допомога фахівців допомагає конструктивно

переживати те, що сталося, і перетворитися з «жертви насильства» на «людину, яка пережила насильство».

Отже, усі форми, методи та техніки роботи фахівців будуються так, щоб дати жертві насильства можливість зрозуміти, що ніхто не намагається применшувати значення її труднощів і проблем, але саме в них, цих труднощах та проблемах можна і потрібно шукати та знаходити засоби для покращення свого становища. Тим самим обстежуваного спонукають до пошуку власних ресурсів зміни, у яких постає як його минуле, так і майбутнє, як спогади, так і уяви, що допомагає шукати відповіді щодо проблеми в особистому досвіді.

Література

1. Кримінологічна віктимологія : навчальний посібник / Є. М. Моїсеєв, О. М. Джужа, В. В. Василевич та ін. ; за заг. ред. проф. О. М. Джужи. Київ : Атіка, 2006. 416 с.
2. Джужа А. О. Віктимологічне значення психопрофілактичної роботи. *Юрид. часопис Нац. акад. внутр. справ*. 2015. № 1 (9). С. 96–103.
3. Віктимологія : навчальний посібник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін. ; за ред. В. В. Голіни і Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2017. 308 с.
4. Цимбал Ю. Ю. Психологічні детермінанти формування «комплексу жертви». *Форум права*. 2012. № 1. С. 1050–1055.
5. Корнякова Т. В., Соколенко О. Л., Юзіков Г. С. Віктимологічне моделювання у системі заходів забезпечення кримінологічної безпеки суспільства : монографія. Дніпропетровськ : Ліра, 2016. 219 с.
6. Депривація. Вікіпедія. Електронний ресурс. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Депривація>.
7. Jehu D. *Beyond sexual abuse: therapy with women who were victims in chide-hood*, 1988, Chi Chester, Wiley.
8. Varela, J. *Psychological solutions problems: An introduction to social technology*. New York: Academic Press. 1996. Vol. 5. № 2. P. 182.
9. Кримінологія : підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, В. В. Черней, С. С. Чернявський та ін. ; за заг. ред. В. В. Чернея, О. М. Джужи. Київ : ФОП Маслаков, 2020. 612 с.

References

1. Kryminolohichna viktymolohiia (2006). [Criminological victimology]: navchalnyi posibnyk / Ye.M. Moiseiev, O.M. Dzhuzha, V.V. Vasylevych ta in.; za zah. red. prof. O.M. Dzhuzhy. Kyiv: Atika. 416 s. [in Ukrainian].
2. Dzhuzha, A.O. (2015). Viktymolohichne znachennia psykhoprofilaktychnoi roboty [Victimological significance of psychoprophylactic work]. *Yuryd. chasopys Nats. akad. vnutr. sprav*. 1 (9). S. 96–103 [in Ukrainian].
3. Viktymolohiia (2017). [Victimology]: navchalnyi posibnyk / V.V. Holina, B.M. Holovkin, M.Yu. Valuiska ta in.; za red. V.V. Holiny i B.M. Holovkina. Kharkiv: Pravo. 308 s.[in Ukrainian].
4. Tsymbal, Yu.Yu. (2012). Psykholohichni determinanty formuvannia «kompleksu zhertyvy» [Psychological determinants of the formation of the "victim complex"]. *Forum prava*. 1. S. 1050–1055 [in Ukrainian].
5. Korniakova, T.V., Sokolenko, O.L., & Yuzikov, H.S. (2016). *Viktymolohichne modeliuвання u systemi zakhodiv zabezpechennia kryminolohichnoi bezpeky suspilstva* [Victimological modeling in the system of measures to ensure criminological security of society]. Dnipropetrovsk: Lira. 219 s. [in Ukrainian].
6. Depryvatsiia [Deprivation]. Vikipediia. Elektronnyi resurs. Retrieved from: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Depryvatsiia> [in Ukrainian].
7. Jehu, D. (1988). *Beyond sexual abuse: therapy with women who were victims in chide-hood*, Chi Chester, Wiley.

8. Varela, J. (1996). Psychological solutions problems: An introduction to social technology. New York: *Academic Press*. Vol. 5. № 2. P. 182.

9. Kryminolohiia (2020). [Criminology]. O.M. Dzhuzha, V.V. Vasylevych, V.V. Cherniei, S.S. Cherniavskiy ta in.; za zah. red. V.V. Chernieia, O.M. Dzhuzhy. Kyiv: FOP Maslakov. 612 s. [in Ukrainian].

УДК 347.626.2

DOI <https://doi.org/10.32782/cuj-2023-4-3>**Довга Маргарита Олександрівна**

здобувачка вищої освіти
другого (магістерського) рівня
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
ORCID: 0000-0001-9320-0631

Самілик Людмила Олексіївна

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри приватного права
Державного податкового університету
ORCID: 0000-0002-8912-9147

ШЛЮБНИЙ ДОГОВІР В УКРАЇНІ: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ УКЛАДАННЯ ТА АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

У статті здійснено аналіз вітчизняної судової практики, пов'язаної з укладанням шлюбного договору. Проаналізовано правову природу цього явища та досліджено чинне законодавство в цій сфері. Автори наводять статистику укладання шлюбних договорів в Україні та демонструють приклади, чому такий спосіб регулювання шлюбно-сімейних відносин є непопулярним серед населення нашої держави. Також було запропоновано авторське визначення поняття шлюбного договору. У статті йдеться про умови шлюбного договору; сторін, які можуть його укласти; правовідносини, які можуть регулюватися цим документом; його зміст та особливий термін дії. Значну увагу в роботі приділено питанню визнання такого договору недійсним. Автори визначають специфіку судового порядку розгляду таких справ, аналізуючи судову практику за останні п'ять років. Загалом у статті було проаналізовано шість судових справ у цій сфері. Крім цього автори досліджують питання визначення такої правової категорії, як «надзвичайно невідгідне матеріальне становище» та наводять умови й підстави його визнання. Значна увага в роботі приділялася дослідженню критеріїв правозгідності (правомірності) шлюбного договору. Зроблено висновок, що до них належать: відсутність суперечностей між його змістом і вимогами закону, тобто відповідність договору імперативним нормам, і, по-друге, дотримання моральних засад суспільства. Також вказано на потребу в розробці програми для інформування населення про суть і роль шлюбного договору в регулюванні подружніх стосунків. Державі варто донести до громадян думку, що шлюбний договір – це не показник недовіри до партнера або шлюбу з розрахунку, а надійний і дієвий спосіб захистити свої права під час можливого розлучення. Нотаріусам варто рекомендувати подружжю укладати саме цей вид шлюбно-сімейних договорів, адже він регулює широке коло питань щодо майна подружжя та має чітко визначений механізм укладення.

Ключові слова: шлюбний договір, недійсність шлюбного договору, надзвичайно невідгідне матеріальне становище, судова практика, правомірність шлюбного договору.

Dovga M. O., Samilyk L. O. MARRIAGE CONTRACT IN UKRAINE: PRACTICAL ASPECT OF CONCLUSION AND ANALYSIS OF COURT PRACTICE

The article analyzes domestic judicial practice related to the conclusion of a marriage contract. The legal nature of this phenomenon was analyzed and the current legislation in this area was studied. The authors provide statistics on the conclusion of marriage contracts in Ukraine and demonstrate examples of why this method of regulating

marriage and family relations is unpopular among the population of our country. An author's definition of the concept of a marriage contract was also proposed. The article deals with the terms of the marriage contract; parties who can enter into it; legal relations that may be regulated by this document; its content and specific term of validity. Considerable attention in the work is devoted to the issue of invalidating such a contract. The authors determine the specifics of the judicial procedure for consideration of such cases, analyzing judicial practice over the past five years. In total, the article analyzed six court cases in this area. In addition, the authors examine the issue of defining such a legal category as "extremely disadvantaged material situation" and state the conditions and grounds for its recognition. Considerable attention was paid in the work to the study of the criteria of legality (legality) of the marriage contract. It was concluded that these include: the absence of contradictions between its content and the requirements of the law, that is, compliance of the contract with imperative norms and, secondly, compliance with the moral principles of society. The need to develop a program to inform the population about the essence and role of the marriage contract in regulating marital relations is also indicated. The state should convey to citizens the opinion that a marriage contract is not an indicator of mistrust of a partner or a marriage of convenience, but a reliable and effective way to protect one's rights during a possible divorce. Notaries should recommend that spouses conclude this type of marriage and family contract, because it regulates a wide range of issues related to the property of the spouses and has a clearly defined mechanism for concluding it.

Key words: marriage contract, invalidity of marriage contract, extremely unfavorable material situation, court practice, legality of marriage contract.

Вступ. Тема договірної регулювання шлюбних відносин не втрачає своєї актуальності. Це можна пояснити багатьма чинниками. По-перше, шлюбні та сімейні стосунки регулюються державою лише частково. Відповідно до Сімейного кодексу України, такі відносини регулюються державою лише в тій частині, у якій це є допустимим і можливим з точки зору інтересів їх учасників та інтересів суспільства. По-друге, укладення такого договору дає змогу подружжю врегулювати ті питання свого подружнього життя, які не передбачені в Сімейному кодексі нашої держави. По-третє, законодавством не встановлено якихось особливих вимог до укладення такого договору. Варто зазначити, що на нього, як і на всі інші договори, поширюється принцип свободи договору. По-четверте, укладення шлюбного договору має на меті зменшення випадків вирішення майнових спорів подружжя під час їх розлучення в судовому порядку. На жаль, у нашій країні такий спосіб урегулювання шлюбних відносин не є популярним. Можливо, це пояснюється проведенням на території нашої держави воєнних дій і певними труднощами у зв'язку із цим в його укладанні (наприклад, якщо один з подружжя за кордоном або ж на тимчасово окупованій території). На це також впливає моральний стан українців. Люди почали більше цінувати один одного та стали більше дбати про нематеріальні аспекти життя. Однак, зауважимо,

значна частина населення вважає укладення шлюбного договору актом недовіри до свого партнера. Усі вищезгадані чинники, а також зміна акцентів у житті українців у зв'язку з війною пояснюють актуальність цієї теми.

Метою цієї роботи є системний правовий аналіз чинного законодавства України та судової практики щодо укладання та застосування шлюбного договору в Україні, а також виявлення переваг і недоліків чинного законодавства та пошук шляхів його вдосконалення.

Матеріали та методи. У статті використано рішення суду з Єдиного державного реєстру судових рішень і наукові дослідження останніх п'яти років. Також у роботі було проведено аналіз особливостей шлюбного договору на основі емпіричних досліджень і практики застосування цього документа як регулятора сімейно-шлюбних відносин. Під час дослідження використано такі методи дослідження цієї теми: конкретизація (дослідження правової природи та особливостей шлюбного договору); узагальнення (визначення поняття «шлюбний договір»), а також формально-юридичний і системний методи пізнання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цю тему досліджували вітчизняні науковці, а саме: М. І. Байрачна, яка дала таке визначення шлюбному договору: «шлюбний договір – це домовленість двох осіб (подружжя або осіб, які подали заяву до Дер-

жавного органу реєстрації актів цивільного стану) про встановлення майнових прав та обов'язків подружжя щодо: а) майна, набутого до шлюбу, в період шлюбу або на випадок його розірвання; б) утримання одного з подружжя; в) утримання подружжям (батьками) своїх малолітніх (неповнолітніх) дітей» [3, с. 46]; Л. В. Шевчук, який досліджував особливості регулювання шлюбним договором майнових відносин подружжя під час розлучення. Цю тему також висвітлювали: Г. О. Гаро, А. Гриняк, Л. Єніна, Л. В. Липець, О. І. Сафончик, О. В. Розгон та інші.

Результати. Основні положення про шлюбний договір закріплені в главі 10 Сімейного кодексу України. Проте чинне законодавство не містить визначення шлюбного договору. Крім того, у наукових колах точиться дискусія, до якої саме категорії його віднести: до цивільно-правових чи до договорів у сімейному праві. На нашу думку, його слід віднести до договорів у сімейному праві. По-перше, його може укласти лише особлива категорія осіб – подружжя або особи, які подали заяву про реєстрацію шлюбу. По-друге, шлюбним договором регулюються майнові відносини між подружжям, визначаються їхні майнові права та обов'язки. «Шлюбним договором можуть бути визначені майнові права та обов'язки подружжя як батьків. Шлюбний договір не може регулювати особисті відносини подружжя, а також особисті відносини між ними та дітьми» [1]. По-третє, якщо шлюбний договір укладено до реєстрації шлюбу, він набирає чинності в день реєстрації шлюбу. Якщо шлюбний договір укладено подружжям, він набирає чинності в день його нотаріального посвідчення. По-четверте, такий договір встановлює правовий режим майна подружжя. По-п'яте, законом не допускається одностороння відмова від шлюбного договору й одностороння зміна його умов. По-шосте, шлюбний договір може бути розірваний на вимогу одного з подружжя за рішенням суду з підстав, що мають істотне значення, зокрема в разі неможливості його виконання [1]. Варто зазначити, що недійсність цього договору визнається на підставах, передбачених Цивільним кодексом України.

Із зазначеного можна зробити висновок, що шлюбний договір має низку особливостей: він має особливий суб'єктний склад, особливий зміст (на відміну від інших договорів у сімейному праві, він регулює одночасно кілька аспектів життя подружжя), особливий термін дії. Отже, виходячи із цього, можна зробити висновок, що шлюбний договір – це правочин, який укладається за згодою сторін, спрямований на виникнення, зміну або припинення майнових шлюбних прав та обов'язків сторін, може містити особливі умови про розподіл майна у відмінний від визначеного законодавством спосіб, регулюється нормами сімейного та цивільного законодавства України, має особливий суб'єктний склад і повинен бути нотаріально посвідченим. Розірвати такий договір можна лише в судовому порядку.

Слід зазначити, що шлюбний договір укладається в письмовій формі у трьох оригінальних примірниках і нотаріально посвідчується. Згідно із Цивільним кодексом України в разі недодержання сторонами вимоги закону про нотаріальне посвідчення договору такий договір є нікчемним. Сторони у шлюбному договорі можуть визначати: правовий режим майна, яке дружина, чоловік передають для використання на спільні потреби сім'ї; правовий режим майна, подарованого подружжю у зв'язку з реєстрацією шлюбу; порядок користування житлом; права на утримання. Сторони можуть домовитись у шлюбному договорі про зміну правового режиму майна, набутого в шлюбі, та визначити його як особисте майно одного з подружжя або на особисте майно одного з подружжя поширити режим спільного майна подружжя [2]. Шлюбним договором може регулюватися порядок користування одним із подружжя житловим приміщенням, яке належить іншому з подружжя, а також проживання в житловому приміщенні, яке є їхньою спільною власністю, їхніх родичів.

Вочевидь шлюбний договір бажано укласти особам, які одружуються з іноземними громадянами, представниками іншої релігії; є матеріально забезпеченими; самостійно несуть тягар матеріального забезпе-

чення сім'ї; бажають документально забезпечити виконання батьківського обов'язку на утримання дітей [3, с. 45–46].

До умов шлюбного договору належать: визначення майна, яке дружина, чоловік передає для використання на спільні потреби сім'ї, а також правовий режим майна, подарованого подружжю у зв'язку з реєстрацією шлюбу; непоширення на майно, набуте ними за час шлюбу, положень статті 60 СК України і віднесення його до спільної часткової власності або особистої приватної власності кожного з них; визначення можливого порядку поділу майна, у тому числі в разі розірвання шлюбу; використання належного їм обом або одному з них майна для забезпечення потреб їхніх дітей, а також інших осіб; будь-які інші умови щодо правового режиму майна, якщо вони не суперечать моральним засадам суспільства; порядок користування житлом. Подружжя може домовитися про звільнення житлового приміщення тим із подружжя, хто вселився в нього, у разі розірвання шлюбу, з виплатою грошової компенсації або без неї; про проживання в житловому приміщенні, яке належить одному з них чи є їхньою спільною власністю, їхніх родичів; про надання утримання одному з подружжя незалежно від непрацездатності та потреби в матеріальній допомозі на умовах, визначених шлюбним договором; можливість припинення права на утримання одного з подружжя у зв'язку з одержанням ним майнової (грошової) компенсації [4, с. 2].

Незважаючи на те що договірний спосіб регулювання шлюбних відносин у нашій країні є не дуже популярним, судова практика щодо шлюбних договорів є досить різноманітною.

Одним із найпоширеніших видів справ є справи про визнання надзвичайно невідповідного матеріального становища однієї із сторін такого договору [5, с. 241]. Про поширеність цієї категорії справ свідчить рішення Шевченківського районного суду м. Запоріжжя у справі № 336/3695/21. Згідно з ним «ОСОБА_1 звернувся з позовом до ОСОБА_2, вказавши, що з 30.03.2018 сторони перебували у шлюбі та є батьками двох неповнолітніх дітей. 10.08.2020 сторони уклали шлюб-

ний договір, відповідно до якого все майно, придбане або набуто чоловіком або дружиною після реєстрації шлюбу, а також після укладення цього договору, є особистим майном і належить на праві особистої приватної власності тому з подружжя, на чие ім'я воно було придбане та зареєстроване. Вказуючи, що шлюбний договір був укладений позивачем у супереч його вільному волевиявленню, адже його укладення було визначено відповідачем як обов'язкова передумова для укладення договору щодо визначення місця проживання неповнолітніх дітей разом із позивачем, договір ставить позивача в надзвичайно невідповідні умови, позивач просив визнати частково недійсним шлюбний договір, а саме визнати недійсними пункти 3, 4, 5 вказаного договору». Проаналізувавши докази сторін, суд обґрунтовує своє рішення тим, що, «виходячи зі змісту статей 9, 103 СК України, статей 203, 215 ЦК України, підставою недійсності шлюбного договору є недодержання в момент вчинення стороною (сторонами) таких вимог: 1) зміст шлюбного договору не може суперечити законодавству України, а також моральним засадам суспільства; 2) волевиявлення кожного з подружжя при укладенні шлюбного договору має бути вільним і відповідати його внутрішній волі; 3) шлюбний договір має бути спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним. Відповідно до положень ст. 215 ЦК України підставою недійсності правочину є недодержання в момент вчинення правочину стороною (сторонами) вимог, які встановлені частинами першою – третьою, п'ятою та шостою статті 203 цього Кодексу. Якщо недійсність правочину прямо не встановлена законом, але одна із сторін або інша заінтересована особа заперечує його дійсність на підставах, встановлених законом, такий правочин може бути визнаний судом недійсним (оспорюваний правочин). Оскільки договір є добровільною домовленістю сторін договору, по своїй суті за будь-яким договором кожна зі сторін має отримати якийсь корисний для себе результат» [6]. Наприкінці суд дійшов висновку, що пункти 3, 4, 5 шлюбного договору, укладеного 10 серпня 2020 року між

ОСОБА_1 та ОСОБА_2, слід визнати недійсними.

Проте це рішення було оскаржене до Запорізького апеляційного суду з посиланням на неповне з'ясування обставин, що мають значення для справи, і невідповідність висновків, викладених у рішенні суду, обставинам справи. Суд в постанові посилався на те, що «категорія «надзвичайно невідповідне матеріальне становище», вжита в частині четвертій статті 93 СК України, має оціночний характер і підлягає доведенню стороною відповідно до частини третьої статті 12 ЦПК України, та ці докази повинні бути оцінені судом відповідно до норм цивільного процесуального законодавства. Аналогічного висновку дійшов Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду в постанові від 01.06.2022 у справі № 759/23521/20. Суд першої інстанції, приймаючи доводи позивача про неотримання жодного корисного результату для себе, послався на ймовірність неотримання такого результату всупереч вимогам ч. 6 ст. 81 ЦПК України, за якими доказування не може ґрунтуватися на припущеннях, дійшов до хибного висновку про необхідність задоволення позову». Виходячи з обґрунтувань суду та наданих йому доказів, суд дійшов висновку, що апеляційну скаргу ОСОБА_1 в особі представника ОСОБА_2 задовольнити. Також суд постановив, що «рішення Шевченківського районного суду м. Запоріжжя від 14 січня 2022 року в цій справі скасувати, прийняти постанову такого змісту: «У задоволенні позову ОСОБА_3 до ОСОБА_1, третя особа без самостійних вимог на предмет спору: приватний нотаріус Запорізького міського нотаріального округу, про визнання частково недійсним шлюбного договору відмовити» [7]. Отже, перш ніж подавати до суду подібну заяву, позивач має звернути увагу на те, що таке припущення має ґрунтуватися на відповідних доказах, а вони, зі свого боку, повинні бути досліджені судом у порядку, встановленому Цивільним процесуальним кодексом України.

Наступною і, напевно, найпоширенішою категорією справ є справи щодо визнання

шлюбного договору недійсним. Це можна побачити на прикладі постанови Вінницького апеляційного суду у справі № 127/13631/20. «У червні 2020 року ОСОБА_3 звернувся до суду з позовом до ОСОБА_1 і ОСОБА_2 про визнання шлюбного договору недійсним, мотивуючи свої вимоги тим, що він звернувся до суду з позовом про визнання недійсним договору купівлі-продажу ½ частки житлового будинку. Було відкрито провадження у справі за № 127/1786/20, у межах якої відповідачами надано шлюбний договір від 26 червня 2013 року, за яким ОСОБА_1 і ОСОБА_2 домовилися про непоширення положень статті 60 СК України на ½ частку житлового будинку за АДРЕСА_1. Про наявність цього шлюбного договору позивачу стало відомо лише в березні 2020 року» [9]. Як стверджував суд першої інстанції, цей «шлюбний договір ніяким чином не регулює правовий режим майна подружжя, а є лише правовим інструментом для заволодіння 1/2 належною позивачу часткою житлового будинку за АДРЕСА_1 майном, право на розпорядження яким на момент укладення шлюбного договору вже було в однієї із сторін договору ОСОБА_1 на підставі наданої йому довіреності від 11 квітня 2013 року та як результат отримання у спільне користування відповідачами всього вказаного домоволодіння» [9]. Свою позицію суд першої інстанції аргументує також тим, що «підтвердженням того, що укладений 26 червня 2013 року шлюбний договір є фіктивним і направлений не на врегулювання майнових відносин подружжя, а на створення умов для укладення 5 вересня 2013 року правочину від імені довірителя в інтересах представника ОСОБА_1 та члена його сім'ї дружини ОСОБА_2, є зазначення у п. 2.3 шлюбного договору: «Кожна із сторін має право користуватися майном іншої сторони відповідно до призначення майна». 26 червня 2013 року цей шлюбний договір було визнано недійсним» [8].

В апеляційній скарзі сторони просили скасувати рішення суду й ухвалити нове рішення, у якому суд мав би відмовити в повному обсязі в задоволенні позову про визнання шлюбного договору недійсним. Під

час розгляду цієї скарги апеляційний суд дійшов висновку, що «обставини, на які послався суд, не є підставою для визнання шлюбного договору недійсним, оскільки вони не свідчать про відсутність у них наміру досягти відповідних правових наслідків, а навпаки, свідчать про виконання шлюбного договору. Суд першої інстанції фактично погодився із цим, але послався на наявність інших встановлених судом обставин, що свідчать про фіктивність шлюбного договору, проте не зазначив, які саме обставини дають підстави для визнання шлюбного договору недійсним, тому дійшов хибного висновку про наявність передбачених статтею 234 ЦК України підстав для визнання шлюбного договору недійсним через його фіктивність. Також судом порушено вимоги статті 15 ЦК України та статті 103 СК України, оскільки не враховано, що цей шлюбний договір не порушує прав позивача, оскільки ним врегульовані лише майнові відносини між відповідачами щодо правового режиму майна, яке придбала ОСОБА_2» [8]. При цьому сторони вказали у шлюбному договорі, що «положення ст. 60 СК України не поширюються на 1/2 частку житлового будинку з прибудовами, господарськими будівлями та спорудами. Ця ж частка майна в майбутньому має стати власністю ОСОБА_2. Згідно із цим договором грошові кошти, які витрачатимуться на придбання зазначеної частки будинку, вважаються особистою приватною власністю ОСОБА_2, а тому згода іншої сторони на придбання житлової частки будинку не потрібна. Також це майно не може бути визнаним спільною сумісною власністю подружжя навіть після її придбання під час шлюбу. 5 вересня 2013 року сторони уклали договір купівлі-продажу на цю частку будинку. Саме тому суд першої інстанції посилався на ст. 232 ЦК України і встановив, що договір купівлі-продажу міг бути оскаржений у судовому порядку як правочин, що вчинений унаслідок зловмисної домовленості представника однієї із сторін з іншою стороною, унаслідок чого такий правочин визнається судом недійсним. Апеляційний суд мотивує свою думку тим, що згідно з наданими йому копіями документів та іншими доказами «сто-

рони визначили правовий режим майна, що буде набуто в період зареєстрованого шлюбу між ними, та домовилися про непоширення положень статті 60 СК України на таке майно: 1/2 частку житлового будинку з прибудовами, господарськими будівлями та спорудами, розташованого за адресою: АДРЕСА_1, яка буде придбана ОСОБА_2 та стане її особистою приватною власністю» [8]. Також апеляційний суд визнає, що «позивач, який звертається до суду з позовом про визнання правочину фіктивним, повинен довести суду відсутність в учасників правочину наміру створити юридичні наслідки. Ознака вчинення правочину лише для виду повинна бути властива діям обох сторін. Якщо одна сторона діяла лише для виду, а інша намагалася досягти правового результату, такий правочин не може бути фіктивним. Позивач, який звертається до суду з позовом про визнання правочину фіктивним, повинен довести суду відсутність в учасників правочину наміру створити юридичні наслідки. Укладення договору, який за своїм змістом суперечить вимогам закону, оскільки не спрямований на реальне настання обумовлених ним правових наслідків, є порушенням частин першої та п'ятої статті 203 ЦК України, що за правилами статті 215 цього Кодексу є підставою для визнання його недійсним відповідно до статті 234 ЦК України. Зазначена правова позиція висловлена Верховним Судом України в постановках від 21 січня 2015 року у справі № 6-197цс14, від 19 жовтня 2016 року у справі № 6-1873цс16. Із заявлених позовних вимог ОСОБА_3 вбачається, що він оспорує шлюбний договір від 26 червня 2013 року, укладений між ОСОБА_1 та ОСОБА_2 та посвідчений приватним нотаріусом Вінницького міського нотаріального округу Посвятенком Ю. Д. і зареєстрованим в реєстрі за № 1431. Зі змісту самого шлюбного договору від 26 червня 2013 року вбачається, що він укладений і підписаний особисто самими сторонами договору подружжям ОСОБА_1 і ОСОБА_2. Нікого із сторін цього шлюбного договору не представляв представник. Зваживши на такі встановлені обставини та на вимоги статті 232 ЦК України, згідно з якою підстава для визнання такого правочину

недійсним стосується лише тих правочинів, які вчиняються особою не самостійно, а через представника, суд прийшов до висновку, що із цих підстав цей шлюбний договір не може бути визнаний недійсним. Оцінивши надані докази, суд апеляційної інстанції дійшов висновку про те, що позивач ОСОБА_3 не довів належними та допустимими доказами факти, які б свідчили про те, що шлюбний договір, укладений 26 червня 2013 року між ОСОБА_1 та ОСОБА_2, є фіктивним і вчинений унаслідок зловмисної домовленості представника однієї сторони з іншою стороною, про що позивач зазначив як обґрунтування своїх позовних вимог. Інших підстав та обґрунтувань недійсності шлюбного договору позивач ОСОБА_3 у своєму позові не зазначав» [8]. Виходячи з усіх доказів, наданих йому та мотивуючи своє рішення чинним законодавством, суд постановив про задоволення апеляційної скарги; скасував рішення Вінницького міського суду Вінницької області від 8 липня 2021 року й ухвалив нове рішення, відмовивши в задоволенні позову ОСОБА_3 до ОСОБА_1 і ОСОБА_2.

Отже, шлюбний договір можна визнати недійсним, якщо: його зміст суперечить законодавству України та моральним засадам суспільства; укладення такого договору суперечить волі кожної із сторін; шлюбний договір не спрямований на настання реальних правових наслідків; якщо він не є нотаріально посвідченим; його уклали недієздатні особи або особи з обмеженою дієздатністю; якщо в договорі має місце зменшення обсягу прав дитини; якщо шлюбний договір ставить когось із подружжя у надзвичайно невідгідне матеріальне становище; була допущена помилка під час його укладання.

Прикладом цього може слугувати рішення Згурівського районного суду в Київській області у справі № 365/145/19. У цій справі позивач вважає, що «вказаний шлюбний договір суперечить вимогам закону, а тому має бути визнаний судом недійсним із таких підстав. У шлюбному договорі неправильно зазначено ідентифікаційний податковий номер позивача. Прізвище дружини (відповідачки) зазначено з помилкою як «ОСОБА_2», крім

того, на час укладення шлюбного договору сторони вже перебували в зареєстрованому шлюбі та прізвище відповідачки було змінено на «ОСОБА_2». Умови шлюбного договору суперечать волевиявленню подружжя. Шлюб існував лише формально, відповідачка мала на меті не створення сім'ї та набуття прав та обов'язків дружини, а лише особисте збагачення. Саме тому позивач вважає, що правочин був вчинений ним під впливом обману з боку відповідачки. Згідно з п.п. 1.2 п. 1 шлюбного договору передбачено, що майно, нажите подружжям під час шлюбу до укладення цього договору, яке підлягає державній реєстрації, є спільним сумісним майном подружжя. Майно, набуте після укладення цього договору, яке підлягає державній реєстрації, є особистою власністю кожного з подружжя, на чие ім'я зареєстровано рухоме або нерухоме майно. Зазначений вище пункт шлюбного договору суперечить вимогам ч. 5 ст. 93 СК України, оскільки передбачає передання у власність членів подружжя майна, право на яке підлягає державній реєстрації. Шлюбний договір вчинений на вкрай невідгідних матеріальних умовах для відповідача, оскільки п.п. 4.2 п. 4 передбачено обов'язок чоловіка в разі розірвання шлюбу з його ініціативи придбати дружині квартиру. Зазначений пункт договору суперечить моральним нормам суспільства, оскільки може бути розцінений як примус до збереження шлюбних відносин» [9].

Дослідивши надані сторонами матеріали справ, суд вирішив відмовити в задоволенні позову. Своєю думку він мотивував тим, що «підстави недійсності правочину встановлені ст. 215 ЦК України. Відповідно до ст. 215 ЦК України підставою недійсності правочину є недодержання в момент його вчинення стороною (сторонами) вимог, які встановлені частинами першою – третьою, п'ятою та шостою статті 203 цього Кодексу. Суд не розцінює помилку в шлюбному договорі в ідентифікаційному номері позивача як підставу для визнання зазначеного договору недійсним. Усі інші ідентифікуючі дані позивача ОСОБА_1, як сторони шлюбного договору, зазначені вірно. Крім того, позивачем факт укладення

шлюбного договору не оспорується. Так само суд визначається і щодо помилки у прізвищі відповідачки. Позивач у позовній заяві визнав, що договір був укладений саме відповідачкою ОСОБА_2. Щодо застосування відповідачкою під час укладення шлюбного договору дошлюбного прізвища, суд доходить висновку, що при посвідченні спірного договору приватному нотаріусу були надані офіційні документи, які містили ще дошлюбне прізвище відповідачки. Так, реєстраційний номер облікової картки платника податків виданий на прізвище «ОСОБА_2». Суд вважає недоведеним позивачем факт введення його в оману під час укладення шлюбного договору. До реєстрації шлюбу 3 грудня 2017 року сторони тривалий час перебували в позашлюбних стосунках, від яких у них народилося двоє дітей у 2013 та 2015 роках. Тривалі стосунки між сторонами, а також народження спільних дітей є підтвердженням реального наміру сторін, зокрема і відповідачки, на створення родини. Суд вважає, що сторони усвідомлювали значення своїх дій і могли керувати ними, розуміли природу цього договору, свої права й обов'язки за договором; при укладенні договору відсутній будь-який обман чи інше приховування фактів, які б мали істотне значення та були свідомо приховані ними; договір укладено на вигідних для них умовах і не є результатом впливу тяжких для сторін обставин; договір вчинено з наміром створення відповідних правових наслідків (не є фіктивним), та він не приховує інший правочин. Сторони усвідомлювали правові наслідки укладеного правочину. За формою і змістом шлюбний договір відповідає чинному законодавству, укладений у письмовій формі, посвідчений нотаріально, не містить ніяких положень, що суперечили б закону. Договір сторонами власноручно підписано» [9].

Ще одним прикладом такого судового провадження є справа № 127/14002/20 Вінницького апеляційного суду у складі колегії суддів судової палати з розгляду цивільних справ. У цій справі йшлося про те, що сторони уклали шлюбний договір, за яким «все майно, у тому числі рухоме та нерухоме, придбане та/або набуто подружжям за час шлюбу на ім'я

чоловіка, є особистою приватною власністю чоловіка, оскільки набуто ним за час шлюбу, але за кошти, які належали йому особисто, за винятком деякого нерухомого майна, зазначеного в договорі» [10]. У своїй позовній заяві позивачка вказала, що «відповідач під час укладення договору не зазначив весь обсяг нерухомого майна набутого під час шлюбу, що свідчить про його свідомі дії щодо приховування майна під час укладення шлюбного договору. У пункті 13.2 шлюбного договору сторони визначили, що згода дружини на розпорядження (продаж, міну, оренду, суперфіцій) вищевказаного нерухомого майна надана шляхом підписання відповідної заяви, справжність підпису заявника під якою засвідчена приватним нотаріусом Вінницького міського нотаріального округу 30 червня 2017 року, яка не може бути відізнана. Зазначала, що, укладаючи договір, вона добросовісно помилялася з приводу обставин, що мають істотне значення для договору, а саме обсягу нерухомого майна, яке є спільною сумісною власністю подружжя. У порушення частин четвертої, п'ятої статті 93 СК України вказані умови шлюбного договору поставили її у надзвичайно не вигідне матеріальне становище, а тому повинні бути визнані недійсними відповідно до статті 103 СК України» [10]. Суд першої інстанції цей позов задовольнив частково, адже цей пункт шлюбного договору ставить позивачку в надзвичайно не вигідне матеріальне становище.

Однак це рішення було оскаржено через те, що під час розгляду справи в суді першої інстанції було допущено порушення норм процесуального права, неправильне застосування норм матеріального права. У своїй постанові суд посилався на постанову Верховного Суду від 28 квітня 2021 року у справі № 320/3970/18 (провадження № 61-13223св19), де зазначено, що «свобода договору в регулюванні майнових відносин між подружжям є істотно обмеженою. Такі сторони не вправі у договорах між собою визначати такі умови, реалізація яких призводитиме до істотного дисбалансу між правами й обов'язками кожного з подружжя. Категорія «надзвичайно не вигідне матері-

альне становище», вжита в частині четвертій статті 93 СК України, має оціночний характер і підлягає доведенню стороною відповідно до частини третьої статті 12 ЦПК України, та ці докази повинні бути оцінені судом відповідно до норм цивільного процесуального права. Верховний Суд зазначив, що шлюбний договір є видом цивільного договору, тому на відносини з приводу його укладення також розповсюджуються положення статті 13 ЦК України щодо добросовісності поведінки учасників відносин, заборони зловживання правом, вимоги дотримання моральних засад суспільства тощо. Повне та беззастережне скасування в певних відносинах презумпції спільності майна, набутого подружжям під час шлюбу, є можливим виключно за умови, якщо це не призводитиме до виникнення ситуації, коли одному з подружжя передбачається передання в особисту власність фактично всього майна, набутого ними спільно за час шлюбу. Зокрема, шлюбний договір може містити особливі умови про розподіл спільного майна певним чином, відмінним від визначеного законодавством, а не запроваджувати дискримінаційну умову про безумовну передачу всього майна одному з подружжя» [10]. Дослідивши докази, надані сторонами, суд дійшов висновку, що цей шлюбний договір не порушує прав жодної із сторін, а сторони не надали вагомих доказів того, що хтось із них був примушений до складання цього документа.

Варто зазначити, що «критерієм правозгідності (правомірності) шлюбного договору є, по-перше, відсутність суперечностей між його змістом і вимогами закону, тобто відповідність договору імперативним нормам, і, по-друге, дотримання моральних засад суспільства» [10].

Розглянемо ще одну справу про визнання шлюбного договору недійсним. У справі № 752/17688/21 йдеться про те, що позивач вважає, що відповідач діяла «у власних корисних інтересах, мала на меті шляхом обману та хитрощів забрати все нажите під час шлюбу майно. Зазначає, що під час укладання договору він був введений в оману обіцянками щодо придбання в майбутньому майна та

його реєстрацію на ім'я позивача». На думку суду першої інстанції, «відповідно до ст. 203, 215 ЦК України, підставою недійсності шлюбного договору є недодержання в момент вчинення стороною (сторонами) таких вимог: 1) зміст шлюбного договору не може суперечити законодавству України, а також моральним засадам суспільства; 2) волевиявлення кожного з подружжя при укладенні шлюбного договору має бути вільним і відповідати його внутрішній волі; 3) шлюбний договір має бути спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним. Виходячи зі змісту шлюбного договору та підстав оспорування позивачем цього договору, суд вважає, що договір відповідає вимогам закону, укладений за взаємною згодою сторін, а тому має виконуватися сторонами. Суд не приймає до уваги твердження позивача, приведені в позові, в обґрунтування недійсності шлюбного договору» [11].

Саме тому суд виніс рішення про залишення такого позову без задоволення, дослідивши всі надані йому матеріали справи.

Цікаво, що суди визнають недійсними шлюбні договори, якщо у них є ознака укладення договору зовсім не з метою отримання його правових наслідків. Наприклад, «27 вересня 2018 року Приморський районний суд м. Одеси виніс рішення у справі № 522/23757/17, яким задовольним позов ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про визнання частково недійсним шлюбного договору. Згідно з матеріалами справи, «ОСОБА_3 та ОСОБА_2, перебуваючи в зареєстрованому шлюбі, уклали між собою шлюбний договір, незважаючи на те, що постановою державного виконавця від 13.06.2013 відкрито виконавче провадження щодо стягнення з ОСОБА_3 на користь ОСОБА_1 значної суми грошей за договорами позики. Позивач, звертаючись до суду із цим позовом, посилався на те, що шлюбний договір, укладений між ОСОБА_3 та ОСОБА_2 12.08.2013, не був спрямований на реальне настання правових наслідків, які обумовлювались ним, а був спрямований виключно на ухилення від виконання рішення суду про стягнення з ОСОБА_3 боргу» [12].

Висновки. Отже, виходячи з аналізу судової практики нашої держави, стає зрозуміло, що пересічні українські громадяни не усвідомлюють істинне значення шлюбного договору та договірної регулювання шлюбних відносин. Щоб вирішити цю проблему, слід розробити певну просвітницьку програму, завдяки якій українці зможуть детальніше дізнатися про шлюбний договір, зокрема, про предмет регулювання та про те, кому варто його укласти насамперед. До громадян слід донести думку, що укладення цього договору не свідчить про шлюб з розрахунку або фіктивний шлюб, а захищає права кожного з подружжя під час можливого розлучення та шлюбу. Для цього законодавцю слід встановити в Сімейному кодексі нашої держави норму, яка б передбачала обов'язок укладати шлюбний договір для деяких категорій сімейних пар (наприклад, іноземців та осіб, які ведуть спільний бізнес), як це передбачено сімейним законодавством деяких розвинених держав. Нотаріусам слід рекомендувати подружжю укладати саме шлюбний договір, адже він регулює широке коло питань щодо майна подружжя та має чітко визначений механізм укладення, про що свідчить судова практика. Що ж до неї, то зазвичай суди розглядають такі категорії справ: визнання нікчемності шлюбного договору; невідповідність умов шлюбного договору вимогам ч. 4 ст. 93 СК України («надзвичайно невігідне матеріальне становище»); невідповідність умов шлюбного договору вимогам ч. 5 ст. 93 СК України (за шлюбним

договором не може передаватися у власність одному з подружжя нерухоме й інше майно, право на яке підлягає державній реєстрації); визнання шлюбного договору недійсним. Згідно з нормами чинного Сімейного кодексу України об'єктом шлюбного договору є майно, яке перебуває у спільній сумісній власності подружжя. Шлюбний договір може бути укладено особами, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, а також подружжям. На укладення шлюбного договору до реєстрації шлюбу, якщо його стороною є неповнолітня особа, потрібна письмова згода її батьків або піклувальника, засвідчена нотаріусом. Також відповідно до чинного законодавства цим документом регулюються майнові відносини між подружжям, визначаються їхні майнові права й обов'язки, а також майнові права й обов'язки подружжя як батьків. Шлюбний договір може бути розірваний лише в судовому порядку. Чинне українське законодавство досить добре регламентує цю сферу, проте у правовій доктрині є певні прогалини, наприклад, це стосується визначення поняття шлюбного договору. На нашу думку, таке визначення має звучати як «правочин, який укладається за згодою сторін, спрямований на виникнення, зміну або припинення майнових шлюбних прав та обов'язків сторін, може містити особливі умови про розподіл майна у відмінний від визначеного законодавством спосіб, регулюється нормами сімейного та цивільного законодавства України, має особливий суб'єктний склад і повинен бути нотаріально посвідчений».

Література

1. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 року № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
3. Байрачна М. І. Правова природа шлюбного договору. Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки. Том 30 (69). № 3. 2019. С. 45–50.
4. Яцута Я. М. Проблеми та перспективи укладання шлюбного договору. Науковий журнал Одеської юридичної академії. 2021. С. 1–4.
5. Васюта Ю. В. Шлюбний договір. Матеріали загальноакадемічної підсумкової науково-теоретичної конференції здобувачів вищої освіти (Київ, 17 травня 2019 року). Присвячено Дню науки. С. 240–242.
6. Рішення суду у справі № 336/3695/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102935162>.

7. Постанова Запорізького апеляційного суду у справі № 336/3695/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104893052>.
8. Постанова Вінницького апеляційного суду у справі № 127/13631/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100321292>.
9. Заочне рішення Згурівського районного суду Київської області у справі № 365/145/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83906919>.
10. Постанова Вінницького апеляційного суду у справі № 127/14002/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98017148>.
11. Рішення Голосіївського районного суду м. Києва у справі № 752/17688/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110642375>.
12. Самілик Л. О., Шостак М. О. Шлюбний договір в Україні: актуальні питання розірвання та визнання недійсним. *Право та державне управління*. 2019. № 3 (36). Том 1. С. 79–84.

References

1. Simeinyi kodeks Ukrainy (2002). № 2947-III (Accessed 10 January 2012) [Family Code of Ukraine: Law of Ukraine dated January 10, 2002 No. 2947-III]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> [in Ukrainian].
2. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy (2003). № 435-IV (Accessed 16 January 2012) [Civil Code of Ukraine. Law of Ukraine dated January 16, 2003 No. 435-IV]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> [in Ukrainian].
3. Bairachna, M.I. (2019). Pravova pryroda shliubnoho dohovoru. Tsyvilne pravo i tsyvilnyi protses; simeinye pravo; mizhnarodne pryvatne pravo [Legal nature of the marriage contract. Civil law and civil process; family law; international private law]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriya: yurydychni nauky*. Tom 30 (69) № 3 S. 45–50 [in Ukrainian].
4. Yatsuta, Ya.M. (2021). Problemy ta perspektyvy ukladannia shliubnoho dohovoru [Problems and prospects of concluding a marriage contract]. *Naukovyi zhurnal Odeskoi yurydychnoi akademii*. S. 1–4 [in Ukrainian].
5. Vasiuta, Yu.V. Shliubnyi dohovor. Materialy zahalnoakademichnoi pidsumkovoї naukovo-teoretychnoi konferentsii здобувачів вищої освіти. [Marriage contract. Materials of the all-academic final scientific and theoretical conference of higher education graduates] (Kyiv, 17 travnia 2019 roku) Prysviacheno Dniu nauky. S. 240–242 [in Ukrainian].
6. Rishennia sudu u spravi № 336/3695/21. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. [Court decision in case No. 336/3695/21]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102935162> [in Ukrainian].
7. Postanova Zaporizkoho apeliatsiinoho sudu u spravi № 336/3695/21 [Resolution of the Zaporizhzhya Court of Appeal on case No. 336/3695/21]. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104893052> [in Ukrainian].
8. Postanova Vinnytskoho apeliatsiinoho sudu u spravi № 127/13631/20 [Ruling of the Vinnytsia Court of Appeal in case No. 127/13631/20]. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100321292> [in Ukrainian].
9. Zaochne rishennia Zghurivskoho raionnoho sudu Kyivskoi oblasti u spravi № 365/145/19 [Absentee decision of the Zguriv district court of Kyiv region on case No. 365/145/19]. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83906919> [in Ukrainian].
10. Postanova Vinnytskoho apeliatsiinoho sudu u spravi № 127/14002/20 [Ruling of the Vinnytsia Court of Appeal in case No. 127/14002/20]. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98017148> [in Ukrainian].
11. Rishennia Holosiivskoho raionnoho sudu m. Kyieva u spravi № 752/17688/21 [Decision of the Holosiivsky District Court of Kyiv on case No. 752/17688/21]. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110642375> [in Ukrainian].
12. Samilyk, L.O., & Shostak, M.O. (2019). Shliubnyi dohovor v Ukraini: aktualni pytannia rozirvannia ta vyznannia nediyssnym [Marriage contract in Ukraine: topical issues of termination and annulment]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia*. 3 (36). Tom 1. S. 79–84 [in Ukrainian].

УДК 347.961

DOI <https://doi.org/10.32782/cuj-2023-4-4>**Мондриївський Валентин Миколайович**

заступник голови Київської міської державної адміністрації,

Київський міжнародний університет

ORCID: 0000-0002-1307-8048

**ОСОБЛИВОСТІ КЛАСИФІКАЦІЇ
НОТАРІАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ**

Стаття присвячена питанню класифікації нотаріальних проваджень, розкрита їх сутність та запропоновані нові критерії для їх класифікації, зокрема, за суб'єктивним складом нотаріального провадження. Значну увагу зосереджено на питанні нотаріального провадження як комплексного правового інституту, загальних і конкретних умовах вчинення нотаріальних дій.

Аналіз останніх тенденцій досліджень у сфері юридичної науки свідчить про збільшення рівня інтересу до позасудових форм захисту порушених цивільних прав. Не є винятком і нотаріальна форма як один із різновидів юрисдикційних форм захисту цивільних прав. Щоправда, з огляду на кількість наявних праць можемо впевнено стверджувати, що для формування наукового й законодавчого підґрунтя і підвищення ефективності функціонування вказаного механізму спрямованість теоретичних розробок проблем захисту цивільних прав нотаріусом на сьогодні потребує подальшого розширення.

Активний розвиток економічних відносин, системні кроки в напрямі євроінтеграційного розвитку України суттєво змінюють значення інституту нотаріату в забезпеченні захисту й реалізації прав і свобод громадян. Нотаріат виступає не лише як орган превентивного правосуддя, але і як правозахисного інституту, адже бере активну участь у цивільному обороті. За допомогою інституту нотаріату держава вживає превентивні заходи, що забезпечують юридичну безпеку в суспільстві, що, зі свого боку, є одним із головних завдань держави і показником її спроможності.

Це все аргументує безсумнівну актуальність проведення теоретичних і практичних досліджень правових засад організації нотаріального процесу та вироблення практичних рекомендацій щодо механізму вдосконалення.

Ключові слова: нотаріальні відносини, суб'єкти нотаріальних правовідносин, нотаріальна діяльність, нотаріат, нотаріус, класифікація, факти, нотаріальне провадження, нотаріальний процес, нотаріальні дії.

Mondriivsky V. M. FEATURES OF THE CLASSIFICATION OF NOTARY PROCEEDINGS

The article is devoted to the issue of classification of notarial proceedings, their essence is revealed and new criteria for their classification are proposed, in particular, according to the subject composition of notarial proceedings. Considerable attention is focused on the issue of notarial proceedings as a complex legal institution, general and specific conditions for notarial actions.

The analysis of the latest research trends in the field of legal science indicates an increase in the level of interest in extrajudicial forms of protection of violated civil rights. The notarial form is no exception as one of the varieties of jurisdictional forms of protection of civil rights. However, given the number of available works, we can confidently state that in order to form a scientific and legislative basis and increase the efficiency of the functioning of the specified mechanism, the direction of theoretical development of the problems of civil rights protection by a notary today needs further expansion.

The active development of economic relations, systemic steps in the direction of the European integration development of Ukraine significantly change the importance of the notary institution in ensuring the protection and realization of the rights and freedoms of citizens. It is necessary to take into account that for the sake of the formation of scientific and legislative basis, and together with this, increasing the efficiency of the functioning of the specified mechanism, the direction of theoretical developments of the problems of civil rights protection as a notary today needs further expansion.

Notary acts not only as a body of preventive justice, but also as a human rights institution, because it takes an active part in civil turnover. With the help of the notary institution, the state takes preventive measures that ensure legal security in society, which, in turn, is one of the main tasks of the state and an indicator of its capacity.

All this argues for the undoubted relevance of conducting theoretical and practical studies of the legal foundations of the organization of the notarial process and the development of practical recommendations regarding the improvement mechanism.

Key words: *notarial relations, subjects of notarial legal relations, notarial activity, notary, notary, classification, facts, notarial proceedings, notarial process, notarial actions.*

Вступ. Інститут нотаріату на цей час не отримав належного відображення й закріплення в Конституції України. Із самої суті Конституції України випливає більш вагома роль нотаріату в розвитку конституційно-правових відносин, які сприяють їх стабільності та захисту прав і свобод людини і громадянина. Розбудова правової держави зумовлює розвиток інституту нотаріату, роль і місце якого в правовій системі країни стають дедалі більш значимими в умовах подальшого розвитку приватної власності й економічних відносин.

Питання класифікації проваджень у нотаріальній діяльності досліджували такі вчені, як К. С. Юдельсон, В. Н. Аргонов, З. А. Іскендеров, І. А. Кесарева, С. Я. Фурса, С. О. Кізлова, Т. С. Андрущенко, Ю. В. Нікітіна, М. В. Бондарєва.

Актуальність і новизна дослідження. Україна обрала європейський вектор розвитку, а тому особливої уваги потребує визначення правового статусу нотаріуса як суб'єкта, що забезпечує захист прав і законних інтересів громадян, також особливої уваги потребують класифікація нотаріальних проваджень, їх ознаки. Праці вітчизняних учених не охоплюють усього спектра проблем, що потребують вивчення, тому необхідність теоретичного обґрунтування й визначення практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності діяльності нотаріусів обумовила вибір теми і її актуальність.

Метою дослідження є теоретичне узагальнення поняття нотаріальних проваджень, вивчення та характеристика видів проваджень у нотаріальній діяльності та їх подальша класифікація за певними ознаками, що обумовлено зовнішніми та внутрішніми чинниками.

Методи дослідження. В основу дослідження покладено сукупність методів і при-

йомів наукового пізнання, як загальнонаукових (діалектичний, логічний, системний аналіз), так і спеціальних (документальний, порівняльно-правовий аналіз).

Головним у статті виступає діалектичний метод пізнання механізму конституційно-правового захисту прав і свобод людини і громадянина в нотаріальному процесі, який дає змогу розглянути його у взаємозв'язку окремих елементів, виявити усталені напрями й закономірності загалом.

Застосований логіко-семантичний метод сприяв поглибленню понятійного апарату регулювання нотаріальної діяльності.

Документальний аналіз було застосовано в дослідженні норм, які налагоджують роботу суб'єктів правового регулювання нотаріальної діяльності з метою їх удосконалення.

Інститут нотаріату має важливе значення у вітчизняній юридичній науці. Насамперед це пов'язано з потребою у визначенні правової природи інституту нотаріату та його місця в системі правових інститутів і галузей права, співвідношення з інститутами влади та громадянського суспільства.

Право громадян на отримання правової допомоги, зокрема нотаріально-правової, що забезпечується органами, наділеними правом учиняти нотаріальні дії, гарантується та забезпечується Конституцією України.

На думку Долинської М. С., нотаріальна діяльність має превентивний характер, що спрямований на юридичне закріплення безспірних прав (надання офіційної сили фактам і документам), оформлення яких здійснюється органами нотаріату та квазінотаріату, з метою забезпечення захисту прав і законних інтересів осіб [1, с. 40].

Правовому регулюванню підлягають форми та порядок вчинення конкретних нотаріальних дій. Особливість нотаріальної діяль-

ності в тому, що основною функцією є попередження порушення права.

Нотаріат і нотаріальна діяльність співвідносяться як правовий інститут і система правовідносин, які виникають у зв'язку і з організацією нотаріату, і з безпосереднім учиненням нотаріальних дій (нотаріальним процесом).

Нотаріальні процесуальні правові відносини мають такі ознаки:

- правовий характер, який визначається нормами як законодавства про нотаріат, так і нормами матеріального права;
- безспірність юридичних фактів, що є підставою нотаріального провадження;
- нотаріус є обов'язковим суб'єктом нотаріальних відносин, уповноваженим на вчинення нотаріальних проваджень;
- нотаріус не виходить за межі, передбачені національним законодавством або міжнародним правом;
- добровільний характер участі в межах нотаріального процесу;
- багатосуб'єктність відносин;
- нерозголошення змісту нотаріальних дій;
- єдина нотаріальна процесуальна форма [2, с. 17].

Нотаріальним процесом охоплюються різні види нотаріальних проваджень, правові особливості яких визначають специфіку нотаріального процесу в їх учиненні. Це є підставою для виділення характерних ознак, які дають змогу говорити про різні властивості нотаріальних проваджень.

Нотаріальна процедура має загальний порядок та спеціальні правила нотаріальних проваджень (загальні правила та специфічні – посвідчення окремих видів договорів).

У теорії нотаріального процесу ототожене визначення поняття «нотаріальне провадження» як сукупність процесуальних дій, які у визначеному законом порядку вчиняються нотаріусом та іншими суб'єктами нотаріального процесу, спрямовані на посвідчення безспірних прав з метою надання їм юридичної достовірності [3, с. 56].

Потрібно звернути особливу увагу на те, що законодавством визначені випадки, коли юридичні обставини мають бути зафіксовані

виключно нотаріусами. Значна частина нотаріальних проваджень вчиняються не тільки в силу вимог законодавства, а й за власною волею заінтересованих осіб, тобто на добровільній основі, зокрема, у разі смерті одинокі особи вжиття заходів щодо охорони спадкового майна.

Перейдемо більш детально до визначення поняття процедури вчинення нотаріального провадження. Ця процедура характеризується як механізм здійснення нотаріальних дій суб'єктом владних повноважень, права та обов'язки учасників нотаріального процесу, а також як сукупність правових норм, що регламентують послідовність поведінки суб'єктів, загальні та спеціальні підстави вчинення нотаріальних проваджень.

Доцільно виокремити специфічну рису нотаріального провадження як процесуальну дію, що вчиняється нотаріусом у передбаченій законом послідовності. Нотаріальна дія – це окрема дія уповноваженої особи, що характеризується окремим змістом і є складовою процесу оформлення провадження.

Як зазначають вчені, нотаріальні провадження, які вчиняються нотаріусом, можуть поділятися за класифікацією та здійснюватися за критеріями, що має допомогти кращому розумінню їх сутності та запам'ятовуванню досить широкого їх переліку.

На думку О. О. Кармази, здійснення нотаріальних дій і результат цих дій мають спільні ознаки й об'єднуються єдиним поняттям – нотаріальна дія. Але зіставлення цих понять не є рівномірним, оскільки нотаріальна дія як елемент здійснення нотаріальних дій представляється як більш спеціальне до загального [4, с. 10].

Аналізуючи положення Закону України «Про нотаріат», можемо охарактеризувати критерії класифікації нотаріальних проваджень, тоді як в юридичній літературі виділяється лише один спосіб класифікації.

Дотримуючись доктрини комплексного підходу до вчинення нотаріальних дій з метою об'єднання їх в один нотаріальний процес, вважаємо за потрібне приділити особливу увагу окремим нотаріальним провадженням для виявлення та встановлення характерних

особливостей окремих їх груп, що в подальшому надасть змогу говорити про запровадження єдиної форми їх вчинення і лише після цього – про умови їх об'єднання в один нотаріальний процес.

Класифікація нотаріальних проваджень може здійснюватися за певними ознаками, що допомагають кращому розумінню та запам'ятовуванню досить широкого їх переліку. Класифікуючи нотаріальні дії, ми впорядковуємо та полегшуємо їх аналіз, звертаємо увагу на особливості їх дослідження й оцінку залежно від місця, яке вони посідають у класифікаційній системі. Така класифікація нотаріальних дій має як теоретичне, так і практичне значення. Згруповуючи нотаріальні провадження за певними ознаками, ми вивчаємо їх матеріальну та процесуальну природу, що дає змогу говорити про подальший розвиток теорії нотаріального процесу та її вплив на становлення і вдосконалення законодавства про нотаріат [5, с. 1].

Залежно від видів органів, які уповноважені на вчинення нотаріальних дій, можна виокремити такі групи територіальної компетенції:

1. Компетенція державних і приватних нотаріусів. Нотаріус самостійно вибирає нотаріальний округ шляхом подання заяви про реєстрацію приватної нотаріальної діяльності за певною адресою. Варто відзначити, що конкретна адреса розташування робочого місця приватного нотаріуса зазначається в додатку до цього реєстраційного посвідчення.

Загальновідомо, що нотаріус не вправі здійснювати нотаріальну діяльність за межами свого нотаріального округу, за винятком заміщення інших нотаріусів. Встановлення законом нотаріального округу, тобто меж нотаріальної діяльності нотаріуса, дає змогу ефективно здійснювати керівництво державними нотаріальними конторами та контроль за здійсненням нотаріальної діяльності, узагальнювати нотаріальну практику, вести нотаріальну статистику.

2. Територіальна компетенція посадових і службових осіб, уповноважених на вчинення нотаріальних дій, передбачених Законом України «Про нотаріат». Відповідно до

статті 40 Закону України «Про нотаріат», прив'язка місця вчинення нотаріальної дії обмежена конкретним приміщенням, зокрема, приміщення і територія лікарні, госпіталю, де на лікуванні перебуває особа, щодо якої вчиняється така нотаріальна дія, як посвідчення заповіту.

Для військовослужбовців виїзд із військової частини обмежений, тому їм надано право посвідчувати довіреності навіть на нерухоме майно в командирів військових частин за умови, що в пунктах дислокації немає нотаріуса чи посадових осіб органів місцевого самоврядування, які вчиняють нотаріальні дії. Довіреності, заповіти та засвідчення підпису особи (статті 40, 40-1 Закону) посвідчують та засвідчуються в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах.

3. Територіальна компетенція посадових осіб органів місцевого самоврядування. На нашу думку, ця норма характеризується певною непослідовністю законодавця, адже посадовим особам органів місцевого самоврядування дозволяється видавати свідоцтво про право на спадщину, тобто нерухоме майно, і обмежується їхня компетенція щодо посвідчення довіреностей на управління і розпорядження нерухомим майном, довіреності на управління і розпорядження корпоративними правами тощо.

4. Територіальна компетенція консульських установ і дипломатичних представництв України. Нотаріальні дії вчиняються у приміщеннях цих установ, а якщо нотаріальна дія вчиняється поза межами установи, то вона має бути вчинена в межах консульського округу.

З точки зору обов'язковості, на думку О. С. Кізлова, нотаріальні дії поділяються на обов'язкові та необов'язкові. Цей критерій ґрунтується на позиції того, що є окрема категорія прав, які без їх нотаріального оформлення неможливо реалізувати, тоді як інша категорія прав прямо пов'язана з волевиявленням суб'єкта. На нашу думку, поділ за цим критерієм має досить умовний характер, адже будь-які з прав мають диспозитивний характер, які безпосередньо пов'язані з бажанням особи реалізувати своє право та не можуть

мати характеру примусу, адже потреба у зверненні до нотаріального органу залежить від виду угоди, а не від бажання особи звернутися до відповідного органу [6, с. 32].

Згідно з класифікацією за напрямом цілеспрямованості нотаріального провадження, можемо поділити провадження на такі чотири групи:

1. Провадження, спрямовані на посвідчення безспірного права (видача свідоцтв). Об'єктом правовідносин у цьому випадку є суб'єктивні права осіб. Дії нотаріуса пов'язані з підтвердженням наявного права та не мають правоутворювального значення.

2. Нотаріальні провадження, спрямовані на посвідчення й засвідчення безспірного факту (наприклад, засвідчення правильності копій документів і витягів із них, справжність підписів на документах). Об'єктом охорони в цих правовідносинах є законні інтереси, зміст яких полягає в наданні юридичної вірогідності певним фактам.

3. Провадження, зміст яких зосереджений на забезпеченні охорони майна та документів. Об'єктом охорони під час розгляду подібних нотаріальних справ є забезпечення збереженості певних матеріальних об'єктів.

4. Нотаріальні провадження, спрямовані на надання документам виконавчої сили (вчинення виконавчого напису).

Згідно з класифікацією, запропонованою С. Я. Фурса, можна виділити такі види нотаріальних проваджень:

1. Посвідчення факту перебування громадянина в певному місці, тотожності громадянина з особою, зображеною на фотокартці, передачі заяв фізичних і юридичних осіб іншим фізичним і юридичним особам.

2. Посвідчення правочинів, завдання яких полягає в засвідченні нотаріусом їх законності, перевірки правоздатності.

3. Посвідчення безспірних фактів (засвідчення копій документів, справжності підпису

на документах, видача дублікатів документів) [7, с. 11].

За порядком вчинення нотаріального провадження вирізняють нотаріальні провадження, які вчиняються одноразово, та ті, що потребують багаторазового вчинення. Йдеться про можливість вчинити нотаріальні дії зі спливом певного часу, що є окремим етапом, наприклад, це зберігання документів або майна, а потім повернення майна.

На нашу думку, ця класифікація характеризує зміст нотаріальних проваджень, що підкреслює необхідність правової регламентації етапів нотаріального процесу. Наприклад, у Законі України «Про нотаріат» питання вжиття заходів з охорони спадкового майна передбачає, що такі заходи тривають до прийняття спадщини всіма спадкоємцями або державою.

Результати. У кваліфікації нотаріального провадження потрібно виходити з принципу завершеності, а саме посвідчення прав, фактів, що мають юридичне значення, з метою надання їм юридичної вірогідності. До структури нотаріального провадження варто зарахувати нотаріальну дію, що є основним функціональним елементом і забезпечує динаміку нотаріального провадження, яке охоплює відповідні нотаріальні дії, що в сукупності вирішують певне процесуальне завдання.

Висновки. Дослідивши висловлені в науці визначення поняття нотаріальних проваджень, з урахуванням висловлених і досліджених їх ознак, вважаємо, що на сьогодні дефініція цього поняття є питанням дискусійним: у наукових джерелах зустрічаються ототожнювання понять «нотаріальне провадження» й «нотаріальний процес». У статті під поняттям «нотаріальне провадження» слід розуміти сукупність послідовно вчинюваних нотаріальних дій, що мають юридичне значення, з метою надання їм юридичної вірогідності та послідовного процесу його оформлення.

Література

1. Долинська М. С. Становлення та розвиток законодавства про нотаріальну діяльність в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: 12.00.01. Львів : Львівський нац. ун-т імені Івана Франка, 2017. 40 с.

2. Андрущенко Т. С. Процесуальні аспекти відкриття нотаріального провадження щодо посвідчення аліментного договору. Підприємництво, господарство і право. 2015. № 3. С. 16–19.
3. Бондарева М. В. Реалізація спадкових правових відносин в нотаріальному процесі. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2010. № 84. С. 55–57.
4. Кармаза О. О. Науково-практичний аналіз процедури вчинення нотаріальних дій щодо житла в Україні. Вісник Вищої Ради юстиції України. 2012. № 3 (11). С. 4–11.
5. Про нотаріат : Закон України від 2 вересня 1993 р. № 3425-ХІІ / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 39. Ст. 383.
6. Кізлова О. С. Використання дефініції «договірні зобов'язання» у сучасному законодавстві. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». 2013. Вип. 6-1 (2). С. 30–33.
7. Фурса С. Я. Актуальні питання теорії і практики нотаріальних правових відносин. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Юридичні науки». 2011. Вип. 87. С. 7–12.

References

1. Dolynska, M.S. (2017). Stanovlennia ta rozvytok zakonodavstva pro notarialnu diialnist v Ukraini [Formation and development of notarial legislation activity in Ukraine]. *Extended abstract of doctor's thesis*. Nauk. Lviv: Lvivskiy nats. un-t imeni Ivana Franka [in Ukrainian].
2. Andrushchenko, T.S. (2015). Protsesualni aspekty vidkryttia notarialnoho provadzhennia shchodo posvidchennia alimentnoho dohovoru [Procedural aspects of opening a notary proceedings regarding the certification of an alimony contract]. *Pidprijemnytstvo, hospodarstvo i parvo*, 3 [in Ukrainian].
3. Bondarieva, M.V. (2010). Realizatsiia spadkovykh pravovykh vidnosyn v notarialnomu protsesi [Realization of hereditary legal relations in the notary process]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*, 84 [in Ukrainian].
4. Karmaza, O.O. (2012). Naukovo-praktychnyi analiz protsedury vchynennia notarialnykh dii shchodo zhytla v Ukraini [Scientific-practical analysis of the procedure of committing notarial actions regarding housing]. *Visnyk Vyshchoi Rady yustytzii Ukrainy*, 3 (11) [in Ukrainian].
5. Zakon Ukraïni Pro notariat (1993). (Law of Ukraine on the Notary Public). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady of Ukrayiny* [in Ukrainian].
6. Kizlova, O.S. (2013). Vykorystannia definitsii «dohovirni zoboviazannia» u suchasnomu zakonodavstvi [The use of the definition of "contractual obligations" in modern legislation]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriia «Yurysprudentsiia»*, 6-1 (2) [in Ukrainian].
7. Fursa, S.Ia. (2011). Aktualni pytannia teorii i praktyky notarialnykh pravovykh vidnosyn [Current issues of the theory and practice of notarial law relations]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriia «Yurydychni nauky»*, 87 [in Ukrainian].

УДК 346.9: 347.512.4

DOI <https://doi.org/10.32782/cuj-2023-4-5>**Полосенко Ксенія Василівна**

аспірантка

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID: 0000-0003-1325-4467

**СУБ'ЄКТИ СОЛІДАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
В ПРОЦЕДУРІ «СКВІЗ-АУТ»**

У статті проаналізовано останню судову практику з розгляду справ щодо стягнення міноритарними акціонерами справедливої компенсації за акції, викуплені внаслідок реалізації процедури обов'язкового продажу акцій на вимогу особи (осіб, що діють спільно), яка (які) є власником домінуючого контрольного пакета акцій, у контексті належних відповідачів. Визначено сутність, умови застосування та закордонна практика реалізації доктрини «підняття корпоративної вуалі», яка спростовує принцип прямої відповідальності боржника за своїми зобов'язаннями для недопущення зловживання корпоративною структурою недобросовісних суб'єктів. Адже саме вона була покладена в обґрунтування позиції Верховного Суду про притягнення емітента, заявника публічної вимоги, його афілійованих осіб, третіх осіб, що діють спільно з ним, і кінцевого бенефіціарного власника до солідарної відповідальності щодо відшкодування збитків. Окреслено проблему іноземного структурування національних компаній, що виступає законною схемою для зловживання правом та уникнення майнової відповідальності суб'єктом, який фактично є вигодоодержувачем (контролером), враховуючи можливість викупу акцій за процедурою «сквіз-аут» іншими особами, крім мажоритарного акціонера. З огляду на правову позицію Верховного Суду наведено фактичні передумови (закладений у положеннях ст. 95 Закону України «Про акціонерні товариства» ризик зловживань процедурою викупу акцій; відсутність майнової стабільності емітентів у сучасних умовах) і перспективи реалізації такого підходу (відповідність його закордонній судовій практиці притягнення контролюючої особи до відповідальності; надання додаткових гарантій міноритарним акціонерам щодо дотримання залученими до процедури викупу акцій суб'єктами принципу справедливості, добросовісності та розумності власних дій).

Ключові слова: корпоративні спори, корпоративна відповідальність, обов'язковий продаж акцій, зловживання правом, відшкодування збитків, доктрина «підняття корпоративної вуалі», контроль.

Polosenko K. V. SOLIDARY LIABILITY SUBJECTS IN THE “SQUEEZE-OUT” PROCEDURE

The article analyzes the latest judicial practice in the consideration of cases for recovery of fair compensation by minority shareholders for shares purchased as a result of the mandatory sale of shares at the request of a subject (subjects acting jointly), who owns a dominant controlling stake, in the context of the proper defendants. The essence, conditions of application and foreign practice of the implementation of the doctrine of “piercing the corporate veil”, which refutes the principle of direct liability of the debtor for his obligation in order to prevent abuse of the corporate structure by unscrupulous subjects. Because it was used as a basis for the position of the Supreme Court on the involvement of the issuer, the applicant of a public demand, its affiliates, third parties acting together with it and the ultimate beneficial owner in joint and several liability for damages are defined. The problem of foreign structuring of national companies, which acts as a legal scheme for the abuse of right and avoidance of liability by the subject that is actually the beneficiary (controller), taking into account the possibility of share purchase according the “squeeze-out” procedure by other subjects besides the majority shareholder is outlined. Supporting the legal position of the Supreme Court, the actual preconditions (the risk of abuse of the share purchase that established in the provisions of Article 95 of the Law of Ukraine “On joint-stock companies”; lack of financial stability of issuers in modern conditions) and prospects for the implementation of such an approach (its compliance with foreign judicial practice of holding the controlling person accountable; provision of additional guarantees to minority shareholders regarding compliance by subjects involved in the share purchase procedure with the principle of fairness, good faith and reasonableness of their own actions) are given.

Key words: corporate disputes, corporate liability, mandatory sale of shares, abuse of right, damages, the doctrine of “piercing the corporate veil”, control.

Вступ. Доктрина «підняття корпоративної вуалі», ігноруючи майнову самостійність і відокремленість юридичної особи, спростовує принцип прямої відповідальності боржника за своїми зобов'язаннями та являє собою сукупність застосовних судом прийомів і методів для протидії зловживанню статусом юридичної особи (корпоративною формою) з боку недобросовісних суб'єктів, які впливають на діяльність юридичних осіб і фактично контролюють їх.

Механізм «підняття корпоративної вуалі» вважається давно відомим і вживаним у практиці зарубіжних країн як англо-американської правової сім'ї, так і романо-германської. Найбільш повно його застосовують у США та Великій Британії, окремі ж прояви існують в Австралії, Австрії, Бельгії, Іспанії, Нідерландах, Німеччині, Франції, Швейцарії, Швеції, Японії [1, с. 130]. Поширене застосування доктрини «підняття корпоративної вуалі» обумовлене метою, яку вона переслідує, а саме досягнення справедливості, забезпечуючи баланс інтересів усіх учасників спірних правовідносин, що власне і становить інтерес для міноритарних акціонерів у процедурі «сквіз-аут» у випадку судового вирішення спору, який стосується стягнення недоотриманої суми справедливої компенсації за викуплені акції.

Матеріали та методи. З огляду на таку природу ця доктрина стала предметом досліджень багатьох закордонних і вітчизняних науковців: С. Congote, Д. Аббасової, О. Воловик, М. Єреми, Ю. Жорнокуя, Т. Карнаух, Я. Кузишина, Д. Макіяна, В. Махінчука, Ю. Соколовської, О. Хашко. Достатньо велика увага приділяється і аналізу позицій суддів українських судів з боку практикуючих юристів, які безпосередньо залучені до цієї сфери, таких як Л. Белкін, Я. Брич, О. Кологойда, Б. Прибора та ін.

Як зауважує С. М. Congote, реалізація обов'язкового викупу акцій на вимогу мажоритарного акціонера (групи осіб) має використовуватися для сприяння відповідній діловій практиці чи корпоративній меті, що загалом в подальшому зможе підвищити конкурентоспроможність бізнесу, однак межі між

вигідним, корисним сквіз-аутом і зловживанням правами більшості все частіше стають розмитими [2, с. 1].

Розглядаючи останню практику в Україні щодо категорій справ про відшкодування збитків (грошових коштів у розмірі різниці між справедливою ціною акцій і ціною, визначеною в публічній безвідкличній вимозі, за якою відбувся викуп акцій у процедурі «сквіз-аут»), зазначимо, що Верховний Суд у справі № 905/671/19 [3] висловлює позицію щодо можливості солідарної відповідальності не лише заявника публічної безвідкличної вимоги (покупця) або емітента (як це було у справі № 910/12591/18 [4]), а й інших учасників групи стосовно викупу: афілійованих осіб заявника (справа № 905/830/21 [5]), третіх осіб, залучених до придбання міноритарного пакета акцій, або кінцевого бенефіціарного власника, що суттєво вирівнює позиції сторін у процедурі «сквіз-аут».

Отже, цей підхід стосовно суб'єктів відповідальності становить інтерес, у зв'язку із чим з використанням методів аналізу, індукції, а також формально-догматичного та порівняльно-правового методів українська практика застосування доктрини «підняття корпоративної вуалі» в межах реалізації процедури «сквіз-аут» порівняно із зарубіжним досвідом її застосування потребує більш глибокого дослідження, що і визначає мету статті.

Результати. Насправді, обґрунтованість такого висновку Верховного Суду підтверджується загальним підходом країн, які застосовують «підняття корпоративної вуалі» з урахуванням особливостей і відмінностей, які викликані приналежністю тієї чи іншої країни до певної правової сім'ї.

Загалом доктрина «підняття корпоративної вуалі» охоплює такі субінститути:

1) пряма відповідальність контролюючої корпорацією особи, яка правомочна давати вказівки та визнавати напрями діяльності юридичної особи. Така відповідальність може охоплювати: відповідальність єдиного учасника, засновників (учасників, акціонерів), посадових осіб органів управління;

2) відповідальність материнської компанії за борги дочірньої [6, с. 147];

3) додаткова відповідальність учасника товариства за його боргами у випадку банкрутства останнього [7, с. 340].

Фактичною підставою до притягнення суб'єкта до відповідальності є його винні дії або бездіяльність, що завдає збитків (шкоди) як самій юридичній особі (наприклад, доведення його до банкрутства), міноритарним учасникам (порушення їх права на власність – частку в статутному капіталі та дивіденди), так і кредиторам юридичної особи (недостатність майна юридичної особи – боржника для задоволення вимог кредиторів в межах процедури банкрутства).

У Великій Британії та США, звідки з'явився механізм «підняття корпоративної вуалі», його застосування базується на напрацьованих судовою практикою тестах. В англійських судах допускається підняття «корпоративної вуалі» за встановленням: 1) статусу «фасаду» компанії (що приховує справжні факти); 2) фіктивності компанії (sham), через неї лише переводяться активи до кінцевого бенефіціара; 3) задіяння такої компанії в недобросовісних діях акціонерів (бенефіціарів) з метою уникнення існуючих обов'язків; 4) цього вимагають інтереси справедливості; 5) компанія є тією ширмою (mere facade), завдяки якій акціонери уникають відповідальності за неналежну поведінку; 6) «підняття корпоративної вуалі» не завдасть шкоди третім особам [8, с. 90].

Повертаючись до обставин справ, розглядуваних Верховним Судом, що згадувалися вище (Україна), а також справ № 905/993/21 [9], № 905/2204/21 [10], що були на розгляді поки лише суду першої інстанції, зазначимо, що, незважаючи на різних міноритарних акціонерів (позивачів) і національних емітентів (акціонерних товариств, акціонерами яких вони були), у спорах фігурували ті самі співвідповідачі (нерезиденти): заявники вимог, що в групі осіб володіли частиною в мажоритарному пакеті або були афілійованими особами – нерезидентами, сукупність прямого або опосередкованого володіння акціями яких разом з акціонерами емітента давала право на ініціювання процедури «сквіз-аут» («єдина економічна група»). Тому необхід-

ним видається розгляд питання застосування відповідальності через доктрину «підняття корпоративної вуалі» за умов структурування національних компаній із використанням іноземних юрисдикцій.

Отже, міжнародне структурування бізнесу слугує меті побудови прозорої корпоративної структури для залучення іноземних інвесторів, кредиторів, підвищення оборотоздатності та захищеності бізнесу, його укрупнення, отримання доступу до виходу на зовнішні ринки й укладання договорів із застосуванням права іноземних держав [11]. Однак, як зауважує Ю. Курило, велика кількість українських компаній через іноземні холдингові компанії, крім диверсифікації активів, ризиків та операцій, розглядають подібне структурування як спосіб виведення прибутку з України з мінімальними податковими наслідками, наприклад, у вигляді відсотків за позицією, сплати роялті, дивідендів, або для приховування інформації про бенефіціарів. Тож такі холдинги можуть існувати формально, при цьому не мати за кордоном офісу і не вести там діяльність [12].

Іноземна практика враховує такий варіант поведінки і на рівні законодавства за виконанням певних умов передбачає «підняття корпоративної вуалі». Закон ФРН «Про акціонерні товариства» 1965 р. захищає права акціонерів і кредиторів підконтрольного товариства обов'язком контролюючої компанії компенсувати збитки, пов'язані з діяльністю останньої. Залежність таких компаній може бути за законом (контрольний пакет) і де-факто (шляхом договірних відносин), яка встановлюється в кожній конкретній справі в режимі ad hoc [8, с. 92]. І якщо виявляється будь-який із цих видів контролю, то вина, невігідність правочинів для компаній, над якими здійснюється контроль, презюмується, а тому доказування збитків не вимагається [13].

У чинному законодавстві України обмежено присутні елементи «підняття корпоративної вуалі» для захисту прав кредиторів залежного підприємства від рішень материнського. У ч. 6 ст. 126 Господарського кодексу України закріплена відповідальність холдингової компанії за зобов'язаннями корпоративного

підприємства в разі неплатоспроможності (банкрутства) останнього з вини холдингової компанії [14]. Проблема цієї статті полягає в поширенні її лише на холдингові компанії (акціонерні товариства), які зареєстровані саме з назвою «холдингова компанія», що фактично ігнорує можливість встановлення фактичного контролю для інших корпоративних структур [15]. Тож поза межами подібної відповідальності залишаються будь-які інші асоційовані підприємства з простою та вирішальною залежністю [16, с. 99]. Хоча раніше, у попередній редакції цієї ж статті, до прийняття Закону України «Про холдингові компанії в Україні» 15 березня 2006 року, вживалися поняття «контролююче», «дочірнє» підприємства та додатково передбачалася відповідальність контролюючого підприємства за збитки, завдані дочірньому підприємству через укладання невігідних для останнього угод або операції з вини контролюючого підприємства.

Щодо відповідальності кінцевого бенефіціарного власника, то існує позитивна закордонна практика. У справі *Pioneer Concrete Services Ltd v. Yelnah Pty Ltd* Комерційний суд Австралії зазначив, що «проникнення під корпоративну вуаль» означає встановлення в діях компанії елементів обману або зловживань (fraud/injustice) [7].

Згідно з п. 30 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» № 3361-IX від 06.12.2019, кінцевий бенефіціарний власник – це будь-яка фізична особа, яка здійснює прямий / непрямий вирішальний вплив (контроль) на діяльність, у цьому випадку юридичних осіб, у тому числі через ланцюг контролю / володіння [17]. Проте проблемним є те, що не всі компанії розкривають кінцевого бенефіціара з таких причин: 1) недосягнення порогу володіння 25 % статутного капіталу юридичної особи; або 2) кінцевий бенефіціар зареєстрований в офшорній зоні чи на окупованій території [18].

Відповідно до ч. 2 ст. 61 Кодексу України з процедур банкрутства кінцевий бенефіціар-

ний власник підпадає під формулювання «інші особи» та несе субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями юридичної особи – боржника за відсутності в нього майна та доведення останнього до банкрутства з власної вини [19]. Однак недоліками є те, що: 1) наведена стаття не містить обов'язку ліквідатора приймати рішення про покладення на контролюючих осіб субсидіарної відповідальності за зобов'язаннями юридичної особи-боржника [6, с. 139–140]; 2) стягнуте з осіб майно спрямовується в ліквідаційну масу, після чого розподіляється на борги кредиторів, що покладає непропорційний тягар на акціонера, який позбавлений прав на акції.

Хоча зазвичай відповідальність кінцевого бенефіціарного власника є субсидіарною, у розрізі спорів щодо сквіз-аута видається необхідним його також притягати до солідарної відповідальності з іншими відповідачами за збитки, завдані міноритаріям, за явної ситуації отримання саме ним вигоди від викупу акцій, ініційованого іншим суб'єктом. Адже практика визнання ініціатора процедури «сквіз-аут» «фасадом» уже була у справі № 905/671/19.

Висновки. Узагальнюючи все вищевикладене, можна дійти висновку про обґрунтованість підходу Верховного Суду щодо «підняття корпоративної вуалі» та покладення солідарної відповідальності за збитки, завдані міноритарним акціонерам, на широке коло осіб у процедурі «сквіз-аут» на підставі ст. 1190 Цивільного кодексу України та ст. 227 Господарського кодексу України. По-перше, як вказав сам Верховний Суд, ризик наявності зловживань уже закладений у нормі Закону України «Про акціонерні товариства», на сьогодні це ст. 95, де вказується, що ініціювати примусовий продаж (бути покупцем акцій) може як власник домінуючого контрольного пакета акцій, його афілійована особа, так і треті особи, які діють спільно з ним, тобто навіть номінальна (технічна) особа (у т. ч. нерезидент), яка не має активів або спеціально створена чи придбана для участі у сквіз-ауті і в подальшому буде ліквідована або не матиме достатньо майна, щоб відповідати за зобов'язаннями,

що, очевидно, схоже на шахрайські дії [20]. По-друге, враховуючи поширену раніше практику звернення міноритарних акціонерів із позовом до емітента (адже саме товариство отримує вигоду від викупу через суттєве зниження витрат) з огляду на доступність його активів для стягнення, то з врахуванням теперішніх в Україні обставин, що негативно впливають на стабільність господарської діяльності, а звідси і майнову стабільність, прогресивною з боку Верховного Суду є позиція щодо солідарної відповідальності й інших осіб, у тому числі кінцевого

бенефіціарного власника. По-третє, така практика є важливою для захисту прав акціонерів на отримання належної компенсації за вилучені акції в процедурі «сквіз-аут», адже не дозволить недобросовісним суб'єктам у майбутньому використовувати законні схеми структурування власності для зловживання правом та уникнення майнової відповідальності, що лише зміцнить дотримання принципів справедливості, добросовісності, розумності, яким мають відповідати дії будь-якого суб'єкта за ст. 3 Цивільного кодексу України.

Література

1. Жорнокуй Ю. М. Доктрина «проникнення за корпоративну вуаль»: світовий досвід та сучасні реалії українського правозастосування. *Форум права*. 2016. № 4. С. 127–132.
2. Congote C. M. Squeeze outs: the elimination of the minority problem and the bashful evolution of corporate law in Colombia: monograph, Bogota: Pontifical Javeriana university, 2015. 54 с.
3. Постанова Верховного Суду від 15.06.2022 у справі № 905/671/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104987465>.
4. Постанова Верховного Суду від 28.04.2021 у справі № 910/12591/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96822309>.
5. Постанова Верховного Суду від 24.04.2022 у справі № 905/830/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104164904>.
6. Соколовська Ю. В. Учасники підприємницьких товариств як суб'єкти цивільно-правової відповідальності у корпоративних відносинах: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Прикарпат. нац. ун-т. ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2019. 260 с.
7. Жорнокуй Ю. М. Цивільно-правова природа корпоративних конфліктів в акціонерних товариствах : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2016. 476 с.
8. Махінчук В. М. Зарубіжний досвід застосування доктрини «зняття корпоративної вуалі» (piercing the corporate veil). *Вісник Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. 2015. № 1151. Вип. 19. С. 89–93.
9. Рішення Господарського суду Донецької області від 04.07.2023 у справі № 905/993/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111997680>.
10. Рішення Господарського суду Донецької області від 04.07.2023 у справі № 605/2204/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112201362>.
11. Грамацький Е. М. Побудова бізнесу. Виклики. URL: <https://gramatskiy.com/uk/postroenie-biznesa>.
12. Курило Ю. Очікування vs реальність: що зміниться для українського бізнесу в іноземних юрисдикціях у 2020 році. *Mind*. 2019. URL: <https://mind.ua/openmind/20205984-ochikuvannya-vs-realnistshcho-zminitsya-dlya-ukrayinskogo-biznesu-v-inozemnih-yurisdikciyah-u-2020-roci>.
13. Проникаючи за корпоративну вуаль. *Правовий тиждень*. URL: <http://legalweekly.com.ua/index.php?id=16061&show=news&newsid=121445>.
14. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
15. Кузишин Я. В. Доктрина підняття корпоративної вуалі. Правознавець. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/18629/%CA>.
16. Воловик О. Межі відповідальності акціонерів: проблеми і перспективи правового регулювання. *Юридична Україна*. 2010. № 1. С. 97–101.
17. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06.12.2019 № 316-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>.
18. Кінцевий бенефіціарний власник: хто це? *Аналітична система YouControl*. 2019. URL: <https://youcontrol.com.ua/topics/kintsevyu-benefitsiarnyy-vlasnyk-khto-tse/>.
19. Кодекс України з процедур банкрутства : Закон України від 18.10.2018 № 2597-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text>.

20. Белкін Л. «Метінвест» все ж таки обібрвав акціонерів через сквіз-аут. *Stockworld*. 2022. URL: <https://www.stockworld.com.ua/ru/column/metinvest-vse-zh-taki-obibrav-aktsioneriv-cherez-skviz-aut>.

References

1. Zhornokui, Yu.M. (2016). Doktryna «pronyknennia za korporatyvnu vual»: svitovy dosvid ta suchasni realii ukrainskoho pravozastosuvannia [Doctrine «penetration behind the corporate veil»: world experience and modern realities of Ukraine law enforcement]. *Forum prava - Law forum*. № 4, 127–132 [in Ukrainian].
2. Congote, C.M. (2015) Squeeze outs: the elimination of the minority problem and the bashful evolution of corporate law in Colombia. Bogota [in English].
3. Postanova Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Supreme Court] № 905/671/19 (2022). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104987465> [in Ukrainian].
4. Postanova Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Supreme Court] № 910/12591/18 (2021). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96822309> [in Ukrainian].
5. Postanova Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Supreme Court] № 905/830/21 (2022). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104164904> [in Ukrainian].
6. Sokolovska, Yu.V. (2019). *Uchasnyky pidpriemnytskykh tovarystv yak subiekty tsyvilno-pravovoi vidpovidalnosti u korporatyvnykh vidnosynakh* [Participants of entrepreneurial companies as subjects of civil liability in corporate relations]. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
7. Zhornokui, Yu.M. (2016). *Tsyvilno-pravova pryroda korporatyvnykh konfliktiv v aktsionernykh tovarystvakh* [Civil law nature of corporate conflicts in joint-stock companies]. Kharkiv [in Ukrainian].
8. Makhinchuk, V.M. (2015). Zarubizhnyi dosvid zastosuvannia doktryny «zniattia korporatyvnoi vuali» (piercing the corporate veil) [Foreign experience of applying the doctrine of «piercing the corporate veil» (piercing the corporate veil)]. *Visnyk Khark. nats. un-tu im. V.N. Karazina – Bulletin of V.N. Karazin Kharkiv National University*. № 1151, Vyp. 19. S. 89–93 [in Ukrainian].
9. Rishennia Hospodarskoho sudu Donetskoï oblasti [Decision of the Commercial Court of Donetsk region] № 905/993/21 (2023). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111997680> [in Ukrainian].
10. Rishennia Hospodarskoho sudu Donetskoï oblasti [Decision of the Commercial Court of Donetsk region] № 905/2204/21 (2023). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112201362> [in Ukrainian].
11. Hramatskyi, E.M. Pobudova biznesu [Building a business]. *Vyklyky – Challenges*. Retrieved from: <https://gramatskiy.com/uk/postroenie-biznesa> [in Ukrainian].
12. Kurylo, Yu. (2019). Ochikuvannia vs realnist: shcho zminytsia dlia ukrainskoho biznesy v inozemnykh yurysdyktsiiakh u 2020 rotsi [Expectations vs reality: what will change for Ukrainian business in foreign jurisdictions in 2020]. *Mind*. Retrieved from: <https://mind.ua/openmind/20205984-ochikuvannya-vs-realnist-shcho-zminitsya-dlya-ukrayinskogo-biznesu-v-inozemnih-yurisdikciyah-u-2020-roci> [in Ukrainian].
13. Pronykaiuchy za korporatyvnu vual [Penetrating the corporate veil]. *Pravovyi tyzhden – Legal week*. Retrieved from: <http://legalweekly.com.ua/index.php?id=16061&show=news&newsid=121445> [in Ukrainian].
14. Hospodarskyi kodeks Ukrainy, Zakon Ukrainy [Commercial Code of Ukraine, Law of Ukraine] № 436-IV (2003). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> [in Ukrainian].
15. Kuzyshyn, Ya.V. Doktryna pidniattia korporatyvnoi vuali [Doctrine of lifting the corporate veil]. *Pravoznavets – Legal scholar*. Retrieved from: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/18629/%CA> [in Ukrainian].
16. Volovyk, O. (2010). Mezhi vidpovidalnosti aktsioneriv: problem I perspektyvy pravovoho rehuliuвання [Limits of shareholder liability: problems and prospects of legal refulation]. *Yurydychna Ukraina – Legal Ukraine*. № 1, S. 97–101 [in Ukrainian].
17. Pro zapobihannia ta protydui legalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom, finansuvanniu teroryzmu ta finansuvanniu rospovsiudzhennia zbroi masovoho znyschennia, Zakon Ukrainy [On Prevention and Counteraction to Legislation (Laundering) of Criminal Proceeds, Terrorism Financing and Financing of Proliferation of Weapons of Mass Destruction, Law of Ukraine] № 316-IX (2019). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> [in Ukrainian].
18. Kintsevyyi benefitsiarnyi vlasnyk: khto tse? [Ultimate beneficial owner: who is it?] *Analitichna systema YorControl - Analytical system* (2019). Retrieved from: <https://youcontrol.com.ua/topics/kintsevyyi-benefitsiarnyy-vlasnyk-khto-tse/> [in Ukrainian].
19. Kodeks Ukrainy z protsedur bankrutstva, Zakon Ukrainy [Code of Ukraine on Bankruptcy Procedures] № 2597-VIII (2018). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text> [in Ukrainian].
20. Bielkin, L. (2022). «Metinvest» vse zh obibrav aktsioneriv cherez skviz-aut [«Metinvest» still tool shareholders through squeeze-out]. *Stockworld*. Retrieved from: <https://www.stockworld.com.ua/ru/column/metinvest-vse-zh-taki-obibrav-aktsioneriv-cherez-skviz-aut> [in Ukrainian].

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.32782/cuj-2023-4-6>**Свистунова Олена Вікторівна**

аспірантка кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права
Національного університету «Запорізька політехніка»
ORCID: 0009-0009-9837-6885

СУТНІСТЬ ТА ОЗНАКИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ

У статті на основі аналізу низки наукових позицій розглянуті проблемні правові питання щодо сутності конституційного права людини та громадянина на соціальний захист і його ознак.

Право на соціальний захист розглядається як основне (конституційне) право людини та громадянина, оскільки воно передбачене в Конституції України та належить до групи соціальних прав, що спрямовані на задоволення соціальних потреб. Авторкою досліджені дві групи ознак цього права: по-перше, як основного права людини та громадянина України; по-друге, як окремого виду прав, що має особливі ознаки, які притаманні тільки йому.

Звернено увагу, що складовими особливої правової охорони конституційного права людини та громадянина на соціальний захист є те, що такі права є невідчужуваними та непорушними, не є вичерпними та їх неможливо скасувати, мають гарантії їх реалізації, заборону їх обмеження, крім чітко регламентованих Конституцією України випадків і меж. Авторкою підкреслено, що конституційному праву на соціальний захист притаманні власні, особливі ознаки, які характеризують його як окремий вид права. Ці ознаки випливають із формулювання положень про право на соціальний захист у статті 46 Конституції України. Виокремлено основні ознаки конституційного права людини та громадянина на соціальний захист: загальні ознаки, які притаманні всім конституційним правам; особливі ознаки, які притаманні йому як окремому виду прав.

Акцентовано, що розглянуті ознаки конституційного права людини і громадянина на соціальний захист дають змогу визначити його сутність. У науковій літературі соціальний захист розглядається як єдине ціле включно з економічною, соціальною та правовою складовими. Грунтуючись на результатах аналізу праць вітчизняних і закордонних науковців з конституційного права, авторка підкреслює, що у праві соціальний захист більшістю науковців інтерпретується як соціальна функція держави, сукупність скоординованих суспільно-державних заходів економічного, юридичного, організаційного характеру щодо гарантування та забезпечення соціальних прав громадянина.

Ключові слова: конституційні права і свободи, соціальні права, соціальне забезпечення, соціальний захист.

Svistunova O. V. THE ESSENCE AND SIGNS OF THE CONSTITUTIONAL RIGHT OF A MAN AND CITIZEN TO SOCIAL PROTECTION

The article, based on the analysis of a number of scientific positions, considers problematic legal issues regarding the essence of the constitutional right of a person and a citizen to social protection and its features.

The right to social protection is considered a basic (constitutional) right of a person and a citizen, as it is provided for in the Constitution of Ukraine and belongs to the group of social rights aimed at meeting social needs. The author researched two groups of features of this right: first, as a fundamental human right and a citizen of Ukraine; secondly, as a separate type of rights that has special features that are unique to it.

Attention is drawn to the fact that the components of the special legal protection of the constitutional right of a person and a citizen to social protection are that such rights are inalienable and inviolable, are not exhaustive and cannot be revoked, have guarantees of their implementation, prohibition of their limitation, except for cases clearly regulated by the Constitution of Ukraine and borders. The author emphasized that the constitutional right to social protection has its own, special features that characterize it as a separate type of right. These features derive from

the wording of the provisions on the right to social protection in Article 46 of the Constitution of Ukraine. The main features of the constitutional right of a person and a citizen to social protection are highlighted: general features inherent in all constitutional rights; special features inherent to it as a separate type of rights.

It is emphasized that the considered features of the constitutional right of a person and a citizen to social protection make it possible to determine its essence. In the scientific literature, social protection is considered as a whole, including economic, social and legal components. Based on the results of the analysis of the works of domestic and foreign scholars on constitutional law, the author emphasizes that in law, social protection is interpreted by the majority of scholars as a social function of the state, a set of coordinated socio-state measures of an economic, legal, and organizational nature to guarantee and ensure the social rights of citizens.

Key words: constitutional rights and freedoms, social rights, social security, social protection.

Вступ. Конституційні права та свободи відрізняються від інших прав за змістом і формою закріплення, оскільки права та свободи набувають статусу конституційних лише після закріплення їх Конституцією України. Права і свободи людини та громадянина розглядаються як основні права за змістом, тому що встановлення їх в Основному Законі України сприяє регулюванню найбільш важливих відносин між державою і громадянином.

Дослідженню питань сутності й ознак конституційного права людини та громадянина на соціальний захист приділяли увагу такі науковці, як Т. В. Бабкова, Н. Б. Болотіна, Б. І. Сташків, І. С. Ярошенко та ін. Це питання перебуває в полі інтересів вітчизняних дослідників, проте відповідна термінологія цього інституту становить суттєву теоретичну прогалину. Тому дослідження сутності й ознак конституційного права людини та громадянина на соціальний захист потребує подальших наукових доробок.

Основною метою наукової статті є теоретичне обґрунтування проблемних правових питань щодо сутності й ознак конституційного права людини та громадянина на соціальний захист, а також розроблення відповідних пропозицій щодо їх вирішення.

Матеріали та методи. Для досягнення поставленої мети проаналізовано низку наукових позицій щодо сутності конституційного права людини та громадянина на соціальний захист і його ознак. Опрацьовано соціальне законодавство для визначення сутності й ознак конституційного права людини та громадянина на соціальний захист. Під час аналізу зазначених джерел застосовувалися загальні та спеціальні методи наукового пізнання, зокрема діалектичний, системно-

структурний, формально-юридичний методи.

Результати. Загальновідомо, що право на соціальний захист є одним з основних (конституційних) прав і свобод людини та громадянина, оскільки воно передбачене в Конституції України та належить до групи соціальних прав, що спрямовані на задоволення соціальних потреб. Тому, перш ніж з'ясувати сутність конституційного права на соціальний захист, потрібно дослідити ознаки цього права: по-перше, як основного права людини та громадянина України; по-друге, як окремого виду прав, що має особливі ознаки, які притаманні тільки йому.

Конституційному праву людини та громадянина на соціальний захист, як і іншим основним правам і свободам, закріпленим у Конституції України властива особлива правова охорона, що обумовлено найвищим юридичним статусом цього акта. Положеннями Конституції України закріплені механізми охорони її норм. Так, наприклад, у змісті Конституції України визначається, що права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними (частина перша статті 21 Конституції України); права і свободи людини та громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними (частина перша статті 22 Конституції України); конституційні права гарантуються і не можуть бути скасовані (частина друга статті 22 Конституції України); конституційні права і свободи людини та громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України (стаття 64 Конституції України) [1]. Отже, складовими особливої правової охорони конституційного права людини та громадянина на соціальний захист є те, що такі права є невідчужуваними й непорушними,

не є вичерпними та їх неможливо скасувати, мають гарантії їх реалізації та заборону їх обмеження, крім чітко регламентованих Конституцією України випадків і меж.

Невідчужуваність прав і свобод людини означає, що більшість прав і свобод, які ми маємо за Конституцією, як загально визнані у світі стандарти можливої поведінки належать кожній людині від народження, і суспільство, і держава це визнають як факт. Невідчужуваність основоположних прав також означає неможливість людини передавати (повністю або частково) належні їй повноваження іншим суб'єктам через те, що за відсутності цих прав людина буде позбавлена можливості повноцінно існувати [2, с. 26].

У науковій літературі конкретного визначення непорушності прав не дається. Проте можна стверджувати, що законодавець таким чином бажав підсилити позиції прав і захистити їх від непередбаченого законом зазіхання з боку будь-кого. Закріплення прав непорушними впливає на сприйняття прав як священних і таких, до яких потрібно ставитися з особливою повагою. Отже, під непорушністю основних прав і свобод людини розуміється недопущення неправомірного та необґрунтованого встановлення обмежень вказаних прав, їх нескасовність і міцність їх реального впливу на правовий статус особистості. Тобто це право є недоторканим і не може бути в будь-який момент припинено відповідно до закону, іншого нормативного акта чи рішення органів державної влади або самоврядування, за винятком випадків, передбачених безпосередньо в нормах Конституції та законах України [3, с. 142].

Що стосується заборони скасування конституційних прав і свобод, то під цим розуміється заборона їх ліквідації та цілковитого знищення передусім шляхом законодавчих змін. Так це положення конкретизується в частині першій статті 157 Конституції, відповідно до якої Конституція України не може бути змінена, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини та громадянина. Це є підтвердженням висловленої в науковій літературі позиції щодо того, що держава за будь-яких умов не уповно-

важена скасовувати основоположні права в законодавчому порядку [2, с. 26]. Звуження змісту й обсягу прав і свобод є їх обмеженням. У традиційному розумінні діяльності визначальними поняття змісту прав людини є умови та засоби, які становлять можливості людини, необхідні для задоволення потреб її існування та розвитку. Обсяг прав людини – це їх сутнісна властивість, виражена кількісними показниками можливостей людини, які відображені відповідними правами, що не є однорідним і загальним. Загально визнаним є правило, згідно з яким сутність змісту основного права в жодному разі не може бути порушена.

Розглянуті вище ознаки є ознаками не лише конституційного права людини та громадянина на соціальний захист, а й будь-якого конституційного права. Водночас конституційному праву на соціальний захист притаманні власні, особливі ознаки, які характеризують його як окремих вид права. Ці ознаки впливають із формулювання положень про право на соціальний захист у статті 46 Конституції України. Так, за змістом цієї статті громадяни мають право на соціальний захист, що передбачає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за коштом страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними. Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий за прожитковий мінімум, встановлений законом [1]. Із зазначеного положення впливають ознаки, наведені нижче.

Першою ознакою цього права буде спеціальний суб'єктний склад. Правом соціального захисту наділені не всі категорії осіб, а тільки деякі з них. Здебільшого такі права визнаються лише за категоріями осіб, які належать

до «соціально вразливих», тобто тих, які перебувають у несприятливих умовах і тому потребують захисту з боку суспільства і держави (діти, особи похилого віку, особи з інвалідністю, безробітні) [4, с. 15]. Так, за змістом Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» такими спеціальними суб'єктами є застраховані особи – громадяни України, іноземці, особи без громадянства та члени їхніх сімей, які проживають в Україні, якщо інше не передбачено міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України. Право громадян на страхові виплати за страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності виникає з настанням страхового випадку в період роботи (включно із часом випробування та днем звільнення), зайняття підприємницькою та іншою діяльністю, якщо інше не передбачено законом. А в разі нещасного випадку право на страхові виплати мають особи, які підлягають страхуванню від нещасного випадку відповідно до статті 29 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування». Крім того, стаття 35 цього закону передбачає, що право на страхові виплати в разі смерті потерпілого мають непрацездатні особи, які на день смерті потерпілого мали право на одержання від нього утримання, а також дитина, яка народилася протягом не більш як десятимісячного строку після смерті потерпілого [5]. У статті 6 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» встановлюється право на матеріальне забезпечення на випадок безробіття та соціальні послуги для застрахованих осіб та інших категорій осіб у разі їх реєстрації в установленому порядку як безробітних [6]. Право громадян України на отримання пенсійних виплат і соціальних послуг встановлено в Законі України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». Крім того, у статті 3 вищезазначеного закону визначаються суб'єкти системи пенсійного забезпечення в Україні. Іноземці й особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, мають також право на отримання

пенсійних виплат і соціальних послуг із системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування нарівні з громадянами України на умовах та в порядку, передбачених Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», якщо інше не передбачено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [7]. Тобто це право реалізується незалежно від наявності чи відсутності правового зв'язку з певною державою, воно належить як громадянам, так і особам без громадянства, іноземцям.

Другою ознакою права на соціальний захист є системний характер цього права. Це право є базовим для таких прав, як право громадян на страхові виплати за страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, право на страхові виплати для осіб, які підлягають страхуванню від нещасного випадку, право на страхові виплати в разі смерті потерпілого, право на матеріальне забезпечення на випадок безробіття, право на отримання пенсійних виплат і соціальних послуг, що впливає із частини другої цієї норми. Ці правові категорії є одночасно як окремими правами, які становлять елементи конституційного права людини та громадянина на соціальний захист, так і гарантіями реалізації права на соціальний захист.

Третьою ознакою цього права є періодичність. Зі змісту статті 46 Конституції України зрозуміло, що право на забезпечення виникає в разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Наприклад, допомога з тимчасової непрацездатності зазвичай є одноразовою виплатою за кожним листком непрацездатності. Допомога з тимчасової непрацездатності у зв'язку з необхідністю догляду за хворою дитиною виплачується застрахованій особі з першого дня за період, протягом якого дитина за висновком лікаря потребує догляду, але не більш як за 14 календарних днів. Допомога з безробіття призначається на певний строк від 180 до 720 днів та виплачується одноразово чи періодично (не рідше ніж

два рази на місяць або за згодою безробітного один раз на місяць). Тобто рамки страхових виплат чітко визначаються законодавчими актами.

Четвертою ознакою права соціального захисту є його спрямованість на гідне існування та задоволення потреб особистості, що сформувалися як результат соціального розвитку. Слушною вважаємо думку І. Ярошенко, яка визначає «соціальний захист» як діяльність держави, що здійснюється в рамках державного управління та спрямована на запобігання ситуаціям соціального ризику в нормальному житті особи, що забезпечує підтримання оптимальних умов життя і закріплена в системі правових норм щодо регулювання суспільних відносин, які складаються під час задоволення потреб особи в належному матеріальному забезпеченні зі спеціальних фондів через індивідуальну форму розподілу замість оплати праці чи як доповнення до неї у випадках, передбачених законодавством, у розмірі, що не нижчий за гарантований державою мінімальний рівень [8, с. 24]. Саме за кошт страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення гарантуються ці страхові виплати, які є об'єктом конституційного права людини та громадянина на соціальний захист.

П'ятою ознакою права на соціальний захист є комплексний характер цього права. Погоджуємося з думкою Н. Болотіної, яка робить наголос на тому, що комплексний характер підстав для виникнення права на соціальний захист – соціальних ризиків – зумовлює й комплексний характер самого цього права, яке вчена визначає як комплекс суб'єктивних прав особи, закріплених у Конституції та законодавстві України, які передбачають такі основні правомочності, як право на пенсійне забезпечення, право на соціальну допомогу, право на соціальні послуги, право на медичну допомогу [9, с. 17].

До шостої ознаки права на соціальний захист можна віднести його умовність. Якщо окремі конституційні права реалізуються безумовно, виключно внаслідок факту народження людини й існування її як соціальної

істоти, то конституційне право на соціальний захист реалізується не безумовно, а ситуативно. Так, об'єктом загальнообов'язкового державного соціального страхування є страховий випадок, із настанням якого у застрахованої особи (члена її сім'ї, іншої особи) виникає право на отримання матеріального забезпечення та соціальних послуг [10]. Реалізація цього права залежить від наявності такого юридичного факту, як подія: народження, смерть, досягнення обумовленого віку, непрацездатність, втрата годувальника та ін. Законодавство в разі настання обумовлених законом подій передбачає різні види соціального забезпечення [11, с. 263]. Умовою реалізації конституційного права на соціальний захист є волевиявлення суб'єкта права на отримання відповідних видів матеріального забезпечення та соціальних послуг, тобто звернення його із заявою до компетентного органу. Крім того, для реалізації конституційного права на соціальний захист потрібно також ухвалення компетентним органом рішення у справі.

Розглянуті ознаки конституційного права людини і громадянина на соціальний захист дають змогу визначити його сутність. Насамперед з'ясування змісту таких термінів, як «соціальний ризик», «матеріальне забезпечення», «мінімальний рівень», які відіграють важливу роль у характеристиці соціального захисту людини та громадянина, допомагають повніше розкрити його сутність. У науковій літературі соціальний захист розглядається як єдине ціле, включно з економічною, соціальною та правовою складовими. В економічному сенсі соціальний захист являє собою сукупність організаційних, правових, фінансових заходів держави, спрямованих на розв'язання проблеми нерівності особистих доходів громадян, що не є наслідком нерівності продуктивності праці й ефективності виробництва. У соціальному розумінні це надання державою людині відповідних благ, що відновлює її статус як повноцінного члена суспільства, коли вона з незалежних від неї обставин потребує такої підтримки. У праві соціальний захист більшістю науковців інтерпретується як соціальна функція держави, сукупність скоординованих суспільно-державних заходів

економічного, юридичного, організаційного характеру щодо гарантування та забезпечення соціальних прав громадянина.

Висновки. Отже, конституційному праву людини та громадянина на соціальний захист властиві такі групи ознак:

– загальні ознаки, які притаманні всім конституційним правам: це основне право людини та громадянина України, яке закріплено на рівні Конституції; це право наділене особливою правовою охороною, що проявляється в його невідчужуваності, неви-

черпності, гарантуванні, неможливості скасування;

– особливі ознаки, які притаманні йому як окремому виду прав: це право виникає у людини та громадянина [застрахованої особи (члена її сім'ї, іншої особи)] із настанням страхового випадку, тобто є умовно залежним від цього факту; це право має системний характер, тобто є базовим правом для групи інших прав; характеризується періодичністю; спрямоване на гідне існування та задоволення потреб особистості; має комплексний і умовний характер.

Література

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 1996. № 30. Ст. 141.
2. Малишев Б. В. Природні права людини: загальнотеоретична характеристика. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 2. С. 23–29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmj_u_2012_2_4 (дата звернення: 17.11.2023).
3. Кушніренко О. Г., Возгрін С. Ю. Реалізація принципів невідчужуваності та непорушності прав і свобод людини як конституційно-правова проблема. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. Випуск 23. Частина I. Том 1, 2013. С. 140–144.
4. Бабкова Т. В. Поняття та ознаки конституційного права громадянина України на соціальний захист. *Право і безпека*. 2013. № 2 (49). С. 12–18.
5. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 23.09.1999 № 1105-XIV. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 1999. № 46. Ст. 403.
6. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття : Закон України від 02.03.2000 № 1533-III. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 2000. № 22. Ст. 171.
7. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 2003. № 49. Ст. 376.
8. Ярошенко І. С. Організаційно-правові форми соціального захисту людини і громадянина в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Київ, 2006. 219 с.
9. Болотіна Н. Б. Право людини на соціальний захист в Україні. Київ : Знання, 2010. 107 с.
10. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 14.01.1998 № 16/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 1998. № 23. Ст. 121.
11. Сташків Б. І. Теорія права соціального забезпечення : навчальний посібник. Київ : Знання, 2005. 405 с.

References

1. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96-VR [Constitution of Ukraine: Law of Ukraine dated June 28, 1996]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* (VVR). 1996. № 30. St. 141 [in Ukrainian].
2. Malyshev, B.V. (2012). *Pryrodni prava liudyny: zahalnoteoretychna kharakterystyka* [Natural human rights: a general theoretical description]. *Biuletен Ministerstva yustytzii Ukrainy*. № 2. S. 23–29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmj_u_2012_2_4 (data zvernennia: 17.11.2023) [in Ukrainian].
3. Kushnirenko, O.H., & Vozghrin, S.Iu. (2013). *Realizatsiia pryntsyviv nevidchuzhuvanosti ta neporushnosti prav i svobod liudyny yak konstytutsiino-pravova problema* [Implementation of the principles of inalienability and inviolability of human rights and freedoms as a constitutional and legal problem]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii PRAVO*. Vypusk 23. Chastyna I. Tom 1, P. 140–144 [in Ukrainian].
4. Babkova, T.V. (2013). *Poniattia ta oznaky konstytutsiinoho prava hromadianyna Ukrainy na sotsialnyi zakhyst* [Concepts and signs of the constitutional right of a citizen of Ukraine to social protection]. *Pravo i bezpeka*. № 2 (49). P. 12–18 [in Ukrainian].

5. Pro zahalnooboviazkove derzhavne sotsialne strakhuvannia: Zakon Ukrainy vid 23.09.1999 № 1105-XIV [On mandatory state social insurance: Law of Ukraine dated September 23, 1999]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). 1999. № 46. St. 403 [in Ukrainian].

6. Pro zahalnooboviazkove derzhavne sotsialne strakhuvannia na vypadok bezrobittia: Zakon Ukrainy vid 02.03.2000 № 1533-III [On mandatory state social insurance in case of unemployment: Law of Ukraine dated March 2, 2000]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). 2000. № 22. St. 171 [in Ukrainian].

7. Pro zahalnooboviazkove derzhavne pensiine strakhuvannia: Zakon Ukrainy vid 09.07.2003 № 1058-IV [On mandatory state pension insurance: Law of Ukraine dated July 9, 2003]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). 2003. № 49. St. 376 [in Ukrainian].

8. Yaroshenko, I.S. (2006). Orhanizatsiino-pravovi formy sotsialnoho zakhystu liudyny i hromadianyna v Ukraini [Organizational and legal forms of social protection of people and citizens in Ukraine]. *Candidate's thesis*. Kyiv, 219 s. [in Ukrainian].

9. Bolotina, N.B. (2010). *Pravo liudyny na sotsialnyi zakhyst v Ukraini [The human right to social protection in Ukraine]*. Kyiv: Znannia, 107 s. [in Ukrainian].

10. Osnovy zakonodavstva Ukrainy pro zahalnooboviazkove derzhavne sotsialne strakhuvannia: Zakon Ukrainy vid 14.01.1998 № 16/98-VR. [Fundamentals of Ukrainian legislation on mandatory state social insurance: Law of Ukraine dated January 14, 1998] Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). 1998. № 23. St. 121 [in Ukrainian].

11. Stashkiv, B.I. (2005). *Teoriia prava sotsialnoho zabezpechennia [Theory of social security law]: navchalnyi posibnyk*. Kyiv: Znannia, 405 s. [in Ukrainian].

УДК 352.075

DOI <https://doi.org/10.32782/cuj-2023-4-7>**Труш Олександр Олегович**

кандидат наук з державного управління, професор,
проректор з науково-педагогічної роботи
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»
ORCID: 0000-0001-9578-9451

Василенко Денис Васильович

старший викладач кафедри експлуатації та озброєння військової техніки
Військового інституту танкових військ
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»
ORCID: 0000-0003-2685-105X

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ У СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

У статті розглянуто сферу інформаційно-аналітичної діяльності в системі сучасного публічного управління. Дослідження демонструє значення й багатогранну роль інформації та її аналізу в процесах формування та прийняття ефективних управлінських рішень. Розглянуто підходи до розуміння сутності інформаційно-аналітичної діяльності й інструменти, які в ній задіяні, підкреслена ключова роль у сучасному управлінському контексті. Розкрито зміст інформаційно-аналітичної діяльності як системного підходу, що передбачає збір, обробку, аналіз та інтерпретацію інформації для отримання достовірних даних у подальших практичних діях органів влади. Проаналізовано структуру інформаційно-аналітичної діяльності та її роль у забезпеченні ефективності публічного управління. Дослідження підкреслює необхідність використання сучасних технологій та інноваційних інструментів аналізу даних для підвищення якості та швидкості прийняття рішень у публічному управлінні. Окреслено основні завдання системи інформаційно-аналітичного забезпечення, серед яких: вибір достовірних джерел інформації, забезпечення інформаційної взаємодії в органах влади, розробка шляхів реагування на проблемні ситуації тощо. Зазначене передбачає необхідність формування освітніх і навчальних програм для подолання викликів і підкреслює потенціал нових технологій у підвищенні ефективності інформаційно-аналітичної діяльності. Запропоновано рекомендації щодо оптимізації інформаційно-аналітичної діяльності шляхом модернізації її нормативно-правової бази, удосконалення системи підготовки фахівців-аналітиків, активного впровадження інноваційних технологій аналізу даних. Підкреслено, що інформаційно-аналітична діяльність є важливим інструментом у сучасних системах публічного управління, що має вирішальне значення для оптимізації процесів управлінської діяльності та запорукою якісного і своєчасного реагування органів публічного управління на суспільні виклики.

Ключові слова: публічне управління, держава, інформаційно-аналітична діяльність, управлінські рішення, інструменти.

Trush O. O., Vasilenko D. V. INFORMATION-ANALYTICAL ACTIVITY IN THE SYSTEM OF PUBLIC ADMINISTRATION

The article explores the field of information-analytical activity in the system of modern public administration. The research demonstrates the importance and multifaceted role of information and analysis in the processes of forming and making effective managerial decisions. Approaches to understanding the essence of information-analytical activity and the tools involved are examined, emphasizing its crucial role in contemporary managerial context. The content of information-analytical activity is revealed as a systemic approach, encompassing the collection, processing, analysis, and interpretation of information to obtain reliable data for the subsequent practical actions of government authorities. The structure of information-analytical activity and its role in ensuring the efficiency of public administration are analyzed. The study highlights the necessity of using modern technologies and innovative data analysis tools to enhance the quality and speed of decision-making in public administration. The main tasks of the information-analytical support system are outlined, including the selection of reliable information sources, ensuring information interaction within government bodies, and developing ways to respond to problematic situations. This underscores the need for educational programs to overcome challenges and emphasizes the potential of new technologies in enhancing the efficiency of information-analytical activity. Recommendations are proposed for optimizing information-analytical activity through the modernization of its regulatory framework, improving the training of analyst professionals, and actively implementing innovative data analysis technologies. It is emphasized that information-analytical activity is a vital tool in modern public management systems, crucial for optimizing managerial processes and ensuring the timely and quality response of public authorities to societal challenges.

Key words: public administration, state, informational-analytical activity, managerial decisions, tools.

Вступ. У складних процесах, які відбуваються в системі публічного управління й адміністрування, інформація стала ключовим елементом ефективного прийняття рішень і формування політики. Динамічний і складний характер публічного управління вимагає стратегічного підходу до використання можливостей інформації. Інформаційно-аналітична діяльність (ІАД) лежить в основі вказаного підходу, слугуючи важливим інструментом для вилучення актуальної інформації з великої кількості даних.

Інтеграція інформаційних технологій та аналітичних методів суттєво вплинула на те, як працюють органи публічної влади. Інформація перестала бути просто ресурсом, стаючи каталізатором перетворень. ІАД передбачає систематичний збір, обробку, аналіз та інтерпретацію даних із метою отримання важливих і актуальних даних, придатних для практичних дій. Ці дані, зі свого боку, використовуються для прийняття політичних і управлінських рішень, розподілу ресурсів, врегулювання кризових ситуацій та стратегічного планування.

Останні наукові дослідження розглядають питання вдосконалення методів та інструментів аналізу, а також висвітлюють виклики, що виникають у використанні інформаційно-аналітичної діяльності під час криз. Проблематику інформаційно-аналітичного забезпечення, практичного застосування принципів у

сфері кризового управління досліджували такі науковці, як Р. Бакуменко, Т. Ганцюк, М. Каракай, Є. Коломієць, О. Матвієнко, Ю. Мохова, С. Палій, В. Соколов, М. Цивін та ін. З огляду на актуальність зазначеного питання потребують додаткового дослідження процеси забезпечення інформаційно-аналітичної діяльності системи публічного управління.

Мета статті. Метою статті є аналіз інформаційно-аналітичної діяльності в системі публічного управління та надання пропозицій щодо її оптимізації.

Матеріали та методи. Матеріалами дослідження слугували наукові праці учених, які досліджували проблематику інформаційно-аналітичної діяльності в публічному управлінні. Застосовано комплексний підхід, який передбачає поєднання різних методів для отримання достовірних та об'єктивних результатів. Зокрема, на базі опрацювання літературних джерел було задіяно такі загальнонаукові методи, як аналіз, синтез та узагальнення для формулювання характеристик і визначення ролі інформаційно-аналітичної діяльності в публічному управлінні. Застосування методу наукового абстрагування дало змогу виокремити загальні закономірності та специфічні особливості досліджуваного виду діяльності саме у сфері публічного управління й виділити суттєві ознаки інформаційно-аналітичної діяльності. Для обґрунтування шля-

хів оптимізації інформаційно-аналітичного забезпечення було використано системний аналіз, який дав змогу розглянути інформаційно-аналітичну діяльність як складну систему із взаємопов'язаними елементами, виявити закономірності та зв'язки між різними елементами системи й запропонувати шляхи оптимізації на системному рівні з урахуванням взаємозв'язків окремих елементів.

Результати. У сучасному світі, насиченому інформацією, ефективне прийняття рішень у публічному управлінні залежить від фахової обробки й інтерпретації величезних обсягів даних. Конвергенція технологій та управління призвела до зміни парадигми, підвищивши роль інформації в публічному управлінні. В основі такої трансформації лежить інформаційно-аналітична діяльність (ІАД) – ключовий механізм для отримання достовірних і релевантних висновків з великої кількості наявних даних.

Поєднання передових інформаційних технологій змінило спосіб функціонування органів публічної влади. Інформація вийшла за межі статусу простого ресурсу. ІАД охоплює системний підхід, що передбачає збір, обробку, аналіз та інтерпретацію даних для формулювання відповідних альтернатив. Отримані дані є основою, на якій базуються публічно-управлінські рішення, кризове управління та стратегічне планування. Глибоке розуміння ІАД є потрібним для оптимізації ефективності та результативності в публічному управлінні.

Ефективна організація співробітництва в управлінській діяльності може бути реалізована лише за допомогою системного підходу до процесу координації взаємних дій усіх органів управління, які беруть участь у його організації. Основою інтеграції окремих елементів суб'єктів організації взаємодії є інформаційно-аналітична діяльність, яка слугує механізмом об'єднання суб'єктів в єдине ціле [1].

Інформаційно-аналітична діяльність у процесі реалізації публічного управління – це цілісна система, що складається з підсистем, кожна з яких спрямована на забезпечення виконання певних завдань. До підсистем науковці відносять таке: інформаційно-кому-

нікативне середовище; моніторинг проблемних ситуацій; інформаційно-документальне обслуговування; ситуаційний і системний аналіз (аналітично-інформаційні дослідження); підтримка процесів підготовки та прийняття управлінських рішень; підтримка управління самим суб'єктом владних повноважень [2].

Вказана інтегрована система відіграє важливу роль в ефективному публічному управлінні, надаючи точну та своєчасну інформацію, аналізуючи складні ситуації, допомагаючи процесам прийняття рішень і підвищуючи загальну ефективність управління. Кожна підсистема робить свій внесок у безперервне забезпечення інформаційно-аналітичної діяльності, надаючи змогу суб'єктам владних повноважень ефективно реалізовувати власні функції.

Метою інформаційно-аналітичного забезпечення в публічному управлінні є створення оптимальних умов та інформаційного підґрунтя для підготовки, прийняття, реалізації та контролю за виконанням ефективних державно-управлінських рішень. Досягнення вказаної мети зумовлює наявність завдань, покладених на систему інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів публічної влади. До ключових завдань належать [3]:

– вибір надійних джерел первинної інформації (збір достовірних джерел первинної інформації, сортування, обробка, зберігання та надання зацікавленим особам);

– сприяння інформаційній взаємодії між структурними підрозділами органів влади (встановлення ефективних інформаційних зв'язків між різними підрозділами у структурі органів влади);

– розробка альтернативних стратегій поведінки в проблемних ситуаціях та пропонування відповідних стратегій органам державної влади;

– забезпечення інформаційної підтримки діяльності органів влади (надання всебічної інформаційної підтримки протягом усього процесу функціонування владного суб'єкта).

Інформаційно-аналітичну діяльність у сфері публічного управління можливо розглянути як взаємозалежну та сформовану сукупність правових, організаційних, мето-

дичних, інформаційних і програмно-технологічних складових. Таке поєднання завдяки раціональному використанню інформаційних ресурсів і технологій має забезпечувати встановлену якість прийнятих управлінських рішень. Суб'єктами системи інформаційно-аналітичної діяльності визначають суб'єктів управління, які перебувають у взаємодії з інформаційним середовищем, регулюють інформаційні потоки, проводять аналіз тенденцій і на основі цього надають рекомендації для прийняття управлінських рішень і вдосконалення оптимального управлінського впливу для досягнення цілей управління [4].

У сфері публічного управління важливим є визначення засобів, за допомогою яких реалізуються організаційні, кадрові аспекти інформаційно-аналітичної діяльності, реалізація процесів прийняття рішень та ефективно публічне управління, а саме [5]: нормативне регулювання підготовки та професіоналізму інформаційних аналітиків (стандарти, програми, характеристики); підготовка висококваліфікованих кадрів для інформаційно-аналітичної діяльності (отримання освіти, підвищення кваліфікації та самоосвіта публічних службовців); підбір кадрів на посади інформаційних аналітиків в органах публічної влади.

Інформаційно-аналітична діяльність у процесі управління розглядається як вид робіт, спрямованих на комплексний аналіз сфер, об'єктів підпорядкованих суб'єкту управління, виявлення найбільш суттєвих тенденцій і закономірностей їх розвитку. Інформаційно-аналітична діяльність у сфері публічного управління є фундаментальним аспектом його функцій. Для ефективною характеристики механізму інформаційно-аналітичної діяльності в публічному управлінні потрібно класифікувати його за ключовими функціями, притаманними управлінській діяльності: планування, організація та координація, мотивація, аналіз і контроль, регулювання [6]. Функції інформаційно-аналітичної діяльності в управлінських процесах органів влади передбачають інформаційно-аналітичний супровід прийняття рішень безпосередньо органом управління й інформаційно-аналітичну діяль-

ність в управлінських процесах органів влади щодо їх взаємодії із суспільством [7].

Інформаційно-аналітична діяльність в органах публічної влади є системним поняттям, яке охоплює комплекс заходів зі збирання, обробки та використання інформації, потрібної для виконання функцій і завдань, покладених на суб'єкти публічного управління, і складається із взаємопов'язаних інформаційного й аналітичного рівнів [8]. Інформаційно-аналітична діяльність орієнтується на створення сприятливого середовища для задоволення інформаційних потреб та ефективного управління особами, уповноваженими державою на виконання владних функцій. Указаний процес базується на формуванні й використанні інформаційних ресурсів, що спрямовані на професійне та фахове забезпечення [9]. По суті, інформаційно-аналітична діяльність реалізується насамперед у сфері відкритої інформації, де завершальним етапом стає надання інформації керівникові органу влади [10].

Як окремий випадок інформаційно-аналітична діяльність передбачає комплекс заходів, спрямованих на пошук, збір, систематизацію інформації, пов'язаної із загрозами для нормального функціонування суб'єкта та ризиками, які впливають на його роботу. Це також передбачає механізми обробки, оцінки й перевірки цієї інформації з метою здобуття повної, об'єктивної та достовірної інформації для прийняття обґрунтованих управлінських рішень щодо стратегій діяльності суб'єкта [11].

У міру того, як світ просувається в цифрову епоху, обсяг і складність даних зростають у геометричній прогресії. Водночас постійно ведуться пошуки сучасних підходів до оптимізації інформаційно-аналітичної діяльності в публічному управлінні, пов'язаної з посиленням цифрової трансформації в діяльності органів публічної влади. Наприклад, нова аналітична діяльність у публічному управлінні є широким спектром проєктів і програм реформування публічного сектору, які передбачають впровадження цифрової автоматизації, алгоритмічного прийняття рішень і керованих даними управлінських технологій та надання публічних послуг (табл. 1), що значно посилює можливості системи інформаційно-аналітичної діяльності.

Таблиця 1

Загальні риси нової аналітичної діяльності в публічному управлінні [12]

Характерна риса	Ціннісна пропозиція
Управління через алгоритми	Використання в аналізі даних програмних алгоритмів для отримання корисних результатів, що дає змогу автоматизувати завдання, включно з випереджальним втручанням
Залежність від даних, баз даних і доступу до даних	Підвищена узгодженість, об'єктивність і відстежуваність рішень із пропонуванням точних прогнозів і синоптичною розбірливістю на дуже деталізованому рівні, але з поширенням на великі групи й різноманітні сфери та середовища
Автоматизація завдань, пов'язаних із державними функціями та наданням послуг	Зменшує навантаження на людську працю та пов'язану з нею вартість праці, одночасно підвищуючи продуктивність
Вбудовані у складні соціально-технічні системи, спеціально налаштовані для досягнення «оптимальних» результатів системи, з точки зору керівника системи	Систему можна налаштувати так, щоб «оптимізувати» визначені системні результати (що вказують кількісно вимірювані показники продуктивності), які розглядаються з точки зору керівника системи і тому можуть бути неоптимальними для інших

Завдяки сучасним аналітичним інструментам і підходам органи влади можуть опрацювати величезну кількість інформації, що є в їхньому розпорядженні, виокремлюючи закономірності, тенденції та взаємозв'язки. Зазначені знання, зі свого боку, допомагають ухвалювати політичні рішення, оптимізувати розподіл ресурсів і вдосконалювати стратегії управління кризовими ситуаціями. Крім того, інформаційно-аналітична діяльність виступає каталізатором інновацій, гнучкості та прозорості в публічному управлінні, забезпечуючи його ефективність, результативність та адаптивність до мінливих викликів.

Під час кризових ситуацій своєчасна та точна інформація має вирішальне значення для прийняття ефективних рішень. ІАД сприяє збору, аналізу та поширенню критично важливої інформації в режимі реального часу під час кризових ситуацій, що дає змогу владі швидко приймати обґрунтовані рішення, координувати заходи реагування й ефективно розподіляти ресурси. Соціальні медіа й інші цифрові платформи все частіше використовуються в кризових комунікаціях, що ще більше підкреслює роль ІАД в управлінні надзвичайними ситуаціями.

Щоб підвищити рівень ІАД в публічному управлінні, потрібно:

- модернізувати нормативно-правову базу, яка регулює відповідну діяльність (аналіз чинної нормативно-правової бази; виявлення

- й усунення прогалин, що гальмують розвиток сучасних інструментів і технологій; формування правового механізму динамічної адаптації до нових технологічних вимог);

- залучати інвестиції в професійне навчання та розвиток навичок фахівців (формування необхідних фондів для навчання фахівців сучасних технологій та аналітичних інструментів; спільне з приватними партнерами фінансування програм розвитку персоналу на основі моделей державно-приватного партнерства);

- впроваджувати інноваційні інструменти й аналітичні платформи для автоматизації збору й обробки даних (опрацювати окремі інструменти тестування та впровадження передових аналітичних технологій на спеціалізованих майданчиках; започаткувати програми фінансової підтримки для стартапів, які генерують інноваційні рішення);

- розвивати системи, що об'єднують різні рівні управління для оптимального обміну та використання інформації (впровадити інтегровані платформи, які забезпечать обмін даними між різними органами управління; налагодження ефективних каналів для звітування й обговорення аналітичних результатів між різними рівнями управління);

- встановити єдину методологію збирання й обробки даних для забезпечення їх надійності (стандартизація процесів збору й обробки даних з урахуванням вимог різних

секторів; навчання персоналу щодо нових стандартів та підходів у сфері інформаційно-аналітичної діяльності);

– забезпечити потрібний рівень фінансових ресурсів для впровадження нових технологій (угоди з міжнародними фінансовими організаціями для підтримки ініціатив у покращенні інформаційно-аналітичної сфери; додаткові фінансові ресурси для реалізації стратегій і впровадження нових технологій).

Крім того, держава повинна співпрацювати з науковою спільнотою, громадянським суспільством, приватним сектором, експертами для створення етичних рамок щодо використання даних. Заохочення досліджень, сприяння інноваціям і використання потенціалу штучного інтелекту та великих даних матимуть вирішальне значення для розвитку ІАД на користь суспільству. Насамкінець, інформаційно-аналітична діяльність має величезні перспективи в суттєвій зміні системи публічного управління. Розуміючи фундаментальні аспекти, вивчаючи наслідки й активно просуваючи її розвиток, можна сприяти підвищенню ефективності, прозорості й оперативності діяльності органів державної влади.

Висновки. Інформаційно-аналітична діяльність є критично важливим елементом сучасного публічного управління, що дає змогу ефективно опрацьовувати значні обсяги

даних для ухвалення обґрунтованих рішень. Особливостями інформаційно-аналітичної діяльності як системного підходу є процеси, спрямовані на збір, обробку, аналіз та інтерпретацію даних із метою прийняття управлінських рішень органами влади. Інформаційно-аналітична діяльність є ключовим механізмом для отримання достовірних висновків із величезних масивів даних, потрібних для формування відповідей на нагальні виклики, прийняття рішень і планування в системі публічного управління.

Шляхом оптимізації інформаційно-аналітичної діяльності в публічному управлінні можна визначити впровадження інноваційних аналітичних інструментів, інвестування в розвиток навичок фахівців, створення єдиної методології збору й обробки даних. Слід наголосити на зростаючій ролі сучасних інформаційних технологій і методів аналізу в трансформації парадигми інформаційно-аналітичної діяльності.

Глибоке розуміння принципів, підходів та інструментів інформаційно-аналітичної діяльності має стати стратегічним пріоритетом для органів публічної влади, що дасть змогу підвищити ефективність, оперативність і прозорість їхньої діяльності, суттєво посиливши здатність приймати обґрунтовані та своєчасні державно-управлінські рішення у відповідь на суспільні виклики.

Література

1. Bielikova K. N. Informational and analytical innovative aspects of the organization of cooperation between public administration bodies in emergency situations. *European journal of economics and management sciences*. 2020. №. 4. P. 75–80.
2. Матвієнко О. В., Цивін М. Н. Інформаційне забезпечення державного управління : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 152 с.
3. Ганцюк Т. Д. Система інформаційно-аналітичного забезпечення державного управління: елементний склад та етапи здійснення. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2018. Том 29 (68). № 2. С. 63–67.
4. Соколов В. А. Категоріально-понятійний апарат проблематики аналітичної діяльності у сфері забезпечення національної безпеки України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. №. 15. С. 73–78.
5. Ганцюк Т. Д. Елементний склад комплексного механізму інформаційно-аналітичного забезпечення державного управління. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2018. № 1 (61). С. 43–49.
6. Коломієць Є. В., Каракай М. С., Касьянюк С. В. Структура та зміст інформаційно-аналітичної системи державного управління. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 1. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1566>.
7. Палій С. Сучасні тенденції розвитку інформаційно-аналітичного забезпечення у контексті прийняття ефективних управлінських рішень (на прикладі органів державної влади України). *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2022. № 10. С. 166–174.

8. Мохова Ю. Л., Линьова Н. В. Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів державного управління. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2018. № 2 (19). URL: <http://customs-admin.umsf.in.ua/archive/2018/2/11.pdf>.

9. Бакуменко Р. Інформаційно-аналітичне забезпечення органів військового управління: стан, проблеми та підготовка фахівців. *Військова освіта*. 2019. № 1 (39). С. 8–16.

10. Кvasова О. П., Куksюк Т. В. Організація інформаційно-аналітичної діяльності у забезпеченні фінансово-економічної безпеки банку. *Міжнародний науковий журнал*. 2015. Вип. № 2. URL: <http://www.inter-nauka.com/uploads/public/14314596071682.pdf>.

11. Горячківська І. В. Теоретичні підходи до трактування поняття інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання. *Вісник Черкаського університету. Серія: Економічні науки*. 2016. № 1. С. 24–31.

12. Yeung K. The New Public Analytics as an Emerging Paradigm in Public Sector Administration. *Tilburg Law Review*. 2022. № 2 (27). P. 1–32. DOI: <https://doi.org/10.5334/tilr.303>.

References

1. Bielikova, K.H. (2020). Informational and analytical innovative aspects of the organization of cooperation between public administration bodies in emergency situations. *European Journal of Economics and Management Sciences* № 4. S. 75–80.

2. Matviienko, O.V., & Tsyvin, M.N. (2010). *Informatsiine zabezpechennia derzhavnoho upravlinnia [Information Provision of Public Administration]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].

3. Hantsiuk, T.D. (2018). Systema informatsiino-analitychnoho zabezpechennia derzhavnoho upravlinnia: elementnyi sklad ta etapy zdiisnennia [The public administration information and analytical support system: elements and stages of implementation]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V.I. Vernadskoho. Serii: Derzhavne upravlinnia*. Tom 29 (68). № 2. S. 63–67 [in Ukrainian].

4. Sokolov, V.A. (2016). Kategorialno-poniatiiyni aparat probl'matyky analitychnoi diialnosti u sferi zabezpechennia natsionalnoi bezpeky Ukrainy [Categorical-conceptual apparatus of problems of analytical activities in the sphere of ensuring of national security in Ukraine]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*. № 15. S. 73–78 [in Ukrainian].

5. Hantsiuk, T.D. (2018). Elementnyi sklad kompleksnoho mekhanizmu informatsiino-analitychnoho zabezpechennia derzhavnoho upravlinnia [The elements of public administration information and analytical support integrated mechanisms]. *Derzhava ta rehiony. Serii: Derzhavne upravlinnia*. № 1 (61). S. 43–49 [in Ukrainian].

6. Kolomiets, E.V., Karakai, M.S., & Kasianiuk, S.V. (2020). Struktura ta zmist informatsiino-analitychnoi systemy derzhavnoho upravlinnia [The structure and content of the information-analytical system of public administration]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*. № 1. Retrieved from: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1566> [in Ukrainian].

7. Paliy, S. (2022). Suchasni tendentsii rozvytku informatsiino-analitychnoho zabezpechennia u konteksti pryiniattia efektyvnykh upravlinskikh rishen: (na prykladi orhaniv derzhavnoi vlady Ukrainy) [Current tendencies of informational and analytical software development in the context of effective management decision-making (on the example of state authorities of Ukraine)]. *Ukrainskyi zhurnal z bibliotekoznavstva ta informatsiinykh nauk*. № 10. S. 166–174 [in Ukrainian].

8. Mokhova, Y.L., & Lynova, N.V. (2018). Informatsiino-analitychne zabezpechennia diialnosti orhaniv derzhavnoho upravlinnia [Information and analytical provision of activities of public administration bodies]. *Publichne upravlinnia ta mytne administruvannia*. № 2 (19). Retrieved from: <http://customs-admin.umsf.in.ua/archive/2018/2/11.pdf> [in Ukrainian].

9. Bakumenko, R. (2019). Informatsiino-analitychne zabezpechennia orhaniv viiskovoho upravlinnia: stan, problemy ta pidhotovka fakhivtsiv [Information and analytical support of military administration bodies: condition, problems and specialist training]. *Viiskova osvita*. № 1 (39). S. 8–16 [in Ukrainian].

10. Kvasova, O.P., & Kuksyuk, T.V. (2015). Orhanizatsiia informatsiino-analitychnoi diialnosti u zabezpechenni finansovo-ekonomichnoi bezpeky банку [Organization of information and analytical work in support of financial and economic security bank]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal*. № 2. Retrieved from: <http://www.inter-nauka.com/uploads/public/14314596071682.pdf> [in Ukrainian].

11. Horyachkivska, I.V. (2016). Teoretychni pidkhody do traktuvannia poniattia informatsiino-analitychnoho zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky subiektiv hospodariuvannia [Theoretical approaches to the interpretation of the concept of information-analytical support of economic security of the business entities]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Serii: Ekonomichni nauky*. № 1. S. 24–31 [in Ukrainian].

12. Yeung, K. (2022). The New Public Analytics as an Emerging Paradigm in Public Sector Administration. *Tilburg Law Review*. № 2 (27). S. 1–32. DOI: <https://doi.org/10.5334/tilr.303>.

Наукове видання

**Центральноукраїнський вісник права
та публічного управління**

**Central Ukrainian Journal of Law
and Public Management**

Випуск 4, 2023

Issue 4, 2023

Коректор І. М. Чудеснова

Комп'ютерне верстання Ю. В. Ковальчук

Підписано до друку 29.12.2023 р.
Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 6,51. Зам. № 0224/136
Наклад 100 прим.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.